

**ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ
ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ**

**Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ
ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ**

B.1. Το εμπόριο

1^η παράγραφος

ΑΙΤΙΕΣ
ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΟΥ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΜΠΟΡΙΟΥ

- Τα οικονομικά μεγέθη της χώρας, ο μικρός πληθυσμός, η περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα των κατοίκων της, η απουσία παραγωγικών μονάδων μεγάλου μεγέθους καθήλωναν, σε ολόκληρο το 19ο αιώνα, την εσωτερική εμπορική κίνηση σε πολύ χαμηλά επίπεδα¹. Μόνο προς τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα δημιουργήθηκε στις μεγαλύτερες πόλεις μια άξια λόγου εμπορική κίνηση, η οποία όμως, σε μεγάλο ποσοστό, τροφοδοτήθηκε από εισαγόμενα καταναλωτικά προϊόντα.

B.1. Το εμπόριο

2^η παράγραφος

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΜΠΟΡΙΟΥ

- ο Για τους ίδιους λόγους, το εμπόριο της χώρας συνδέθηκε με το εξωτερικό, από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας. Έτσι λοιπόν, όταν εξετάζουμε το εμπόριο της Ελλάδας μέχρι το 1913, εννοούμε βασικά το εξωτερικό εμπόριο. Και καθώς αυτό το τελευταίο ήταν σχεδόν μόνιμα παθητικό για τη χώρα, η Ελλάδα δηλαδή αγόραζε από το εξωτερικό πολύ περισσότερα από όσα πωλούσε εκεί, το βασικό πρόβλημα ήταν το ισοζύγιο πληρωμών, η σχέση δηλαδή ανάμεσα στην αξία των εισαγωγών και των εξαγωγών. Παρ' όλα αυτά, η σημασία του εμπορίου ήταν μεγάλη. Όχι μόνο συνέβαλλε στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος της χώρας, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε και την πλέον αξιόπιστη πηγή εσόδων για τα δημόσια ταμεία. Τα έσοδα των τελωνείων αποτελούσαν πραγματικά ένα σημαντικό ποσοστό των δημοσίων εσόδων.

B.1. Το εμπόριο

3η παράγραφος

ΑΥΞΗΣΗ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΜΠΟΡΙΟΥ

- Η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου ακολούθησε ρυθμούς ανάλογους με τη γενικότερη βελτίωση των εθνικών οικονομικών μεγεθών αλλά και με τους ρυθμούς ανάπτυξης της διεθνούς εμπορικής κίνησης. Στατιστικά, η αύξηση της αξίας των συναλλαγών παρουσιάζεται εντυπωσιακή. Το 1851 η συνολική αξία των εισαγωγών και εξαγωγών της χώρας ήταν περίπου 36.000.000 χρυσές δραχμές, ποσό που αυξήθηκε στα 235.000.000 το 1901 και στα 315.000.000 το 1911. Φυσικά, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στο ίδιο διάστημα η Ελλάδα διευρύνθηκε με την προσάρτηση των Ιονίων νησιών και της Θεσσαλίας και ότι ο πληθυσμός της αυξήθηκε κατά 2,5 φορές.

B.1. Το εμπόριο

4η παράγραφος

ΚΥΡΙΑ
ΕΞΑΓΟΜΕΝΑ
ΕΙΔΗ

- Αν λάβουμε υπόψη τις παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ανεξαρτησίας της, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού της εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα. Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα $\frac{2}{3}$ (σε αξία) του συνόλου, ήταν γεωργικά προϊόντα. Η γενική τάση μάλιστα οδηγούσε προς τη διεύρυνση του ποσοστού των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, που έφτασαν να αντιπροσωπεύουν τα $\frac{3}{4}$ των συνολικών εξαγωγών στη δεκαετία 1900-1910. Στην κατηγορία αυτή την πρώτη θέση είχε η σταφίδα, που από μόνη της πλησίαζε σε αξία το $\frac{1}{2}$ των συνολικών εξαγωγών. Ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά το ελαιόλαδο και, μετά το 1900, το κρασί.

B.1. Το εμπόριο

5η παράγραφος

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ
ΕΞΑΓΟΜΕΝΑ
ΕΙΔΗ

- Εκτός από τα παραπάνω είδη, εξάγονταν μικρές ποσότητες φυτικών προϊόντων για βιομηχανική επεξεργασία, το βαμβάκι, για παράδειγμα, την εποχή του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου ή ο σταθερά ανερχόμενος καπνός, που όμως αντιπροσώπευε ακόμα ασήμαντο ποσοστό των εξαγωγών (2-3%). Μέχρι το 1880 επίσης υπήρχε σημαντική εμπορική κίνηση στα κατεργασμένα δέρματα, η οποία όμως σχεδόν εξαφανίστηκε στη συνέχεια. Στην κατηγορία των πρώτων υλών, τις εξαγωγές συμπλήρωναν τα μεταλλευτικά προϊόντα, που από το τέλος του 19ου αιώνα πλησίαζαν το 1/5 της συνολικής αξίας των εξαγωγών. Επρόκειτο κυρίως για μόλυβδο, για μαγγανιούχα μεταλλεύματα, για σμύριδα και θηραϊκή γη. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν κυριολεκτικά ασήμαντες.

B.1. Το εμπόριο

6η παράγραφος

ΕΙΣΑΓΟΜΕΝΑ
ΕΙΔΗ

- ο Στις εισαγωγές τα αγροτικά είδη αντιπροσώπευαν σταθερά το 1/3 (σε αξία) του συνόλου. Στην πρώτη θέση βρίσκονταν τα δημητριακά, το σιτάρι ιδιαίτερα, καθώς η εγχώρια παραγωγή δεν ήταν σε θέση να καλύψει τις επισιτιστικές ανάγκες του πληθυσμού. Στα βιομηχανικά προϊόντα που εισάγονταν κυριαρχούσαν τα υφάσματα και τα νήματα, ενώ προοδευτικά μεγάλωναν τα ποσοστά των ορυκτών (άνθρακας), της ξυλείας, των χημικών προϊόντων και των μηχανημάτων.

B.1. Το εμπόριο

7^η παράγραφος

ΧΩΡΕΣ ΜΕ
ΕΜΠΟΡΙΚΟΥΣ
ΔΕΣΜΟΥΣ
ΜΕ ΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

- Οι χώρες με τις οποίες η Ελλάδα ανέπτυξε στο διάστημα αυτό εμπορικούς δεσμούς ήταν, ως επί το πλείστον, τα βιομηχανικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Η Αγγλία απορροφούσε το σύνολο σχεδόν των εξαγωγών σταφίδας αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό των μεταλλευμάτων (μολύβδου). Η Γαλλία αλλά και μικρότερα ευρωπαϊκά κράτη, όπως ήταν π.χ. το Βέλγιο, ακολουθούσαν. Αντίθετα, οι εμπορικές σχέσεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία, αν και υπαρκτές, δεν βρίσκονταν στην πρώτη θέση από πλευράς όγκου και αξίας.

B.1. Το εμπόριο

8η παράγραφος

ΕΜΠΟΡΙΚΗ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ
ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

- ο Η ελληνική εμπορική δραστηριότητα δεν περιοριζόταν μέσα στα σύνορα του ελληνικού κράτους. Ισχυροί ελληνικοί εμπορικοί οίκοι είχαν επεκτείνει τον ίδιο καιρό τις δραστηριότητές τους στις γύρω από την Ελλάδα περιοχές. Στη Νότια Ρωσία, στις χώρες από τις οποίες διέρχεται ο Δούναβης, στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλα λιμάνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια, οι εμπορικές δραστηριότητες των Ελλήνων αναπτύσσονταν ανταγωνιστικά ως προς τις δραστηριότητες όχι μόνο των εγχώριων εμπόρων, αλλά και των εμπορικών οίκων των ισχυρών βιομηχανικών κρατών της Δύσης.

ΟΡΙΣΜΟΙ

Ισοζύγιο πληρωμών

Πρόκειται για τη σχέση ανάμεσα στην αξία των εισαγωγών και των εξαγωγών σε ό,τι αφορά την εμπορική δραστηριότητα μιας χώρας. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου η Ελλάδα αγόραζε από το εξωτερικό πολύ περισσότερα απ' όσα πωλούσε εκεί, με αποτέλεσμα το ισοζύγιο των πληρωμών της να είναι παθητικό.

Σχολιασμός

1. **σμύριδα**: Η σμύριδα Νάξου χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή μυλοπετρών σε αλευρόμυλους. Κονιοποιημένο χρησιμοποιείται ευρέως ως λειαντικό: στίλβωση λίθων όταν βρέχεται με νερό, ή μέταλλων όταν αναμειγνύεται με λάδι. Η κονιοποιημένη σμύριδα χρησιμοποιείται για κατασκευή γυαλόχαρτου όταν χρησιμοποιείται σε επιφάνειες που καλύπτονται με κόλλα. Μετά τη δημιουργία του Ελληνικού κράτους η *ναξία σμύρις* φθάνει βαθμιαία να θεωρείται ως ένα από τα κυριότερα εξαγωγικά προϊόντα. Με νόμους που ξεκινούν από το 1852 ορίζεται ότι η σμύρις εξορύσσεται και διατίθεται αποκλειστικά για λογαριασμό του δημοσίου μέσω του Ελληνικού Μονοπωλίου.
2. **Θηραϊκή γη**: Ηφαιστειακή σποδός που προέρχεται από το ηφαίστειο της Σαντορίνης και καλύπτει σχεδόν όλη την επιφάνεια των νησιών Σαντορίνη, Θηρασία και Ασπρονήσι, με στρώμα πάχους 15-50 μ.

Πίνακας 3
Το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας
Μ.Ο. δεκαετιών 1860-1870 και 1900-1910

ΕΙΔΟΣ	1860-1870		1900-1910	
	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Εξαγωγές
Αγροτικά προϊόντα	31%	63%	36%	75%
Βιομηχανικά προϊόντα	24%	7%	30%	2%
Πρώτες ύλες	12%	17%	18%	22%

Πίνακας 4
Οι εμπορικές συναλλαγές της Ελλάδας το 1890
(Εισαγωγές-Εξαγωγές)

ΠΟΛΗ	ΑΞΙΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΕΙΔΗ
Αγγλία	66.000.000	30%	σταφίδα,μεταλλεύματα, υφάσματα
Ρωσία	22.000.000	10%	σιτηρά
Τουρκία	28.000.000	13%	τρόφιμα, ζώα, βαμβάκι
Αυστρία	25.000.000	11%	ξυλεία
Γαλλία	32.000.000	15%	δέρματα, τρόφιμα
Γερμανία	8.000.000	4%	διάφορα
Ιταλία	7.000.000	3%	διάφορα
ΗΠΑ	7.000.000	3%	διάφορα
Σύνολο	217.000.000	89%	

Ερωτήσεις εμπέδωσης

1. Σε ολόκληρο τον 19^ο αιώνα το εσωτερικό εμπόριο κινήθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα
2. Κυρίως κατά τον 19^ο αιώνα το εμπόριο της χώρας ήταν εσωτερικό.
3. Το βασικό πρόβλημα του εξωτερικού εμπορίου ήταν το ισοζύγιο πληρωμών
4. Το εξωτερικό εμπόριο συνέβαλε στην αύξηση των δημοσίων εσόδων και στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος.
5. Κύριο εξαγόμενο προϊόν κατά την περίοδο ήταν το ελαιόλαδο.
6. Έως το 1880 σημαντική κίνηση είχε ο καπνός
7. Από το τέλος του 19^{ου} αιώνα τα μεταλλευτικά προϊόντα πλησίαζαν το 1/τ της συνολικής αξίας των εξαγωγών
8. Στις εισαγωγές κύριο εισαγόμενο είδος ήταν το σιτάρι.
9. Κύρια χώρα με την οποία δημιούργησε εμπορικές σχέσεις η Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα ήταν η Γαλλία.
10. Οι εμπορικές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον 19^ο αιώνα ήταν ανύπαρκτες.

B.2. Η εμπορική ναυτιλία

1^η παράγραφος

Παράγοντες ανάπτυξης πριν
την Επανάσταση του 1821

A. Συνθήκη Κιουτσούκ –
Καϊναρτζή

B. Ναπολεόντειοι πόλεμοι

Στη διάρκεια του 18ου αιώνα, παρατηρήθηκε σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε πολλές παραλιακές περιοχές του ελληνικού χώρου και σε νησιά. Η δραστηριότητα αυτή ευνοήθηκε από διάφορες συγκυρίες, και ιδιαίτερα από την έξοδο της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα και το εμπόριο που αναπτύχθηκε στα λιμάνια της περιοχής (λ.χ. στην Οδησσό) και της Μεσογείου. Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα χριστιανικά -ελληνικά- πλοία προστατεύονταν από τη ρωσική ισχύ και έτσι ευνοήθηκε η ραγδαία ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους. Λίγο αργότερα, με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεόντειους πολέμους, ευνοήθηκε ιδιαίτερα η ελληνική ναυτιλία. Η διάσπαση του ηπειρωτικού αποκλεισμού, τον οποίο είχε επιβάλει το αγγλικό ναυτικό στα γαλλικά λιμάνια, έφερνε μεγάλα κέρδη, ενώ ταυτόχρονα η εξαφάνιση των γαλλικών πλοίων από την Ανατολική Μεσόγειο δημιούργησε κενά, που έσπευσαν να εκμεταλλευτούν οι Έλληνες.

ΟΡΙΣΜΟΣ

Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, με την οποία τερματιζόταν ένας μεταξύ τους πόλεμος, τα χριστιανικά - ελληνικά- πλοία προστατεύονταν από τη ρωσική ισχύ και έτσι ευνοήθηκε η ραγδαία ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους.

B.2. Η εμπορική ναυτιλία

2η παράγραφος

Παράγοντες ανάπτυξης
Κατά την Επανάσταση
1821-1830

ΑΙΤΙΑ ΠΑΡΑΚΜΗΣ

Ακολούθησαν δύσκολα χρόνια, με αποκορύφωμα τη δεκαετία της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1830). Στη διάρκεια των συγκρούσεων, ο ελληνικός εμπορικός στόλος μετατράπηκε σε πολεμικό, οι δρόμοι του εμπορίου έκλεισαν και τα παραδοσιακά ναυτικά κέντρα γνώρισαν την καταστροφή (Ψαρά, Γαλαξίδι) ή την παρακμή. Από την ακμάζουσα προεπαναστατική ναυτιλία απέμειναν λίγα πράγματα. Το κυριότερο από αυτά ήταν η προδιάθεση για τη θάλασσα και η γνώση των ναυτικών υποθέσεων.

B.2. Η εμπορική ναυτιλία

3^η παράγραφος

Μετά την Επανάσταση
1830-1919

ΝΕΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ
ΣΥΡΟΣ

Στο ελληνικό κράτος, στη θέση των παλιών κέντρων που παρήκμασαν, αναδείχθηκαν νέα. Το πιο σημαντικό απ' αυτά ήταν η Σύρος, η οποία στη διάρκεια της Επανάστασης δέχθηκε κύματα προσφύγων, κυρίως από τη Χίο. Η στρατηγική θέση του νησιού, στο κέντρο του Αιγαίου και πάνω ακριβώς στις διαδρομές που συνέδεαν τα Στενά και τη Μαύρη Θάλασσα με τους μεσογειακούς δρόμους του εμπορίου, συνέβαλε στη δημιουργία ισχυρότατου -όχι μόνο για τα ελληνικά μέτρα- ναυτιλιακού κέντρου. Στην ανάπτυξη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η δυναμική παρουσία και δραστηριότητα των ελληνικών παροικιών στα κυριότερα εμπορικά κέντρα της περιοχής: στα λιμάνια της Νότιας Ρωσίας, στις εκβολές του Δούναβη, στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη και αργότερα στην Αίγυπτο.

► Γελοιογραφία του 1792: Η Μεγάλη Αικατερίνη προχωράει προς την Κωνσταντινούπολη, περνώντας πάνω από τα κεφάλια των Ευρωπαίων βασιλιάδων.

▲ Σκίτσο που δείχνει τη Ρωσία (ως αρκούδα) να προσφέρει σε ορθόδοξο (εικονίζεται ως μικρό παιδί) την Κωνσταντινούπολη.

Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774)

Με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή το οθωμανικό κράτος, για πρώτη φορά στην ιστορία του, έδωσε χρήματα στη Ρωσία ως πρόστιμο για τον πόλεμο μεταξύ τους, δηλαδή για **πολεμική αποζημίωση**. Με τη συνθήκη αυτή η Ρωσία εξασφάλισε:

- να παρεμβαίνει στην οθωμανική εσωτερική πολιτική κάθε φορά που θεωρούσε ότι ο σουλτάνος αδικούσε τους ορθόδοξους υπήκοούς του.
- τα πλοία με ρωσική σημαία να ταξιδεύουν ελεύθερα από τη Μεσόγειο στη Μαύρη Θάλασσα. Από τη συμφωνία αυτή ωφελήθηκαν ιδιαίτερα οι ορθόδοξοι ναυτικοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αφού η Ρωσία τους επέτρεψε να έχουν στα πλοία τους ρωσική σημαία. Αυτό τους βοήθησε να αναπτύξουν το εμπόριο και να πλουτίσουν.

► 27 Μάη 1821 ο Δ. Παπανικολής πυρπολεί οθωμανικό δίκροτο στην Ερεσό της Λέσβου. Πίνακας Βολονάκη.

▲ Καταστροφή των Ψαρών

◀ Χαρακτικό με την Ερμούπολη (Σύρος), από βιβλίο που εκδόθηκε το 1890.

▲ Το τελωνείο στην Ερμούπολη. Χτίστηκε στα 1859–1861.

▲ Σχέδιο του 1862 για το θέατρο «Απόλλων» στην Ερμούπολη

B.2. Η εμπορική ναυτιλία

4^η παράγραφος

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΤΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ
ΚΑΤ'Α ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η ελληνική ναυτιλία, παρά τις **περιόδους κρίσης** που πέρασε και παρά τον **ανταγωνισμό** των υψηλού κόστους και τεχνικών απαιτήσεων ατμοπλοίων, **ακολούθησε ανοδική πορεία**. Ο **αριθμός** και η **χωρητικότητα** των πλοίων της δεν έπαυαν να αυξάνουν. Το 1840 τα ελληνικά πλοία είχαν συνολική χωρητικότητα 100.000 τόνους, ενώ το 1866 ξεπερνούσαν τους 300.000 τόνους. Η ανάπτυξη αυτή δεν ήταν αυτονόητη. **Υπήρξαν έντονες αυξομειώσεις στην περίοδο κατά την οποία τα ελληνικά ιστιοφόρα αντικαταστάθηκαν από ατμόπλοια**. Το ίδιο χρονικό διάστημα **πολλά από τα εθνικά δημόσια έργα έγιναν για την εξυπηρέτηση της ναυτιλιακής δραστηριότητας**. Κατασκευάστηκαν **λιμάνια** και δημιουργήθηκε ένα **σύστημα φάρων**, που έκανε πολύ ασφαλέστερη τη ναυσιπλοΐα στις ελληνικές θάλασσες.

B.2. Η εμπορική ναυτιλία

⁵Η παράγραφος

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΑΤΜΟΠΛΟΪΑΣ

Οι πρωτοβουλίες και οι συγκροτημένες προσπάθειες για την είσοδο της ελληνικής ναυτιλίας στην εποχή του ατμού **ξεκίνησαν μετά τα μέσα του 19ου αιώνα**. Τα **κεφάλαια** που χρειαζόνταν για την κατασκευή ή την αγορά και τη συντήρηση των ατμοπλοίων ήταν σημαντικά, **με αποτέλεσμα να ανατραπούν οι παραδοσιακές εφοπλιστικές σχέσεις που ίσχυαν για τα ιστιοφόρα και να αναζητηθούν κεφάλαια μέσω εταιρειών και ισχυρών επιχειρηματικών σχημάτων**. Το **κράτος**, οι **τράπεζες** (η Εθνική Τράπεζα ιδιαίτερα) και **οι εκτός συνόρων ομογενείς** συμμετείχαν ενεργά σ' αυτές τις πρωτοβουλίες. Παρ' όλα αυτά, **η περιορισμένη διαθεσιμότητα κεφαλαίων και ο αυξημένος επιχειρηματικός κίνδυνος** ανέστειλαν την ανάπτυξη της ελληνικής ατμοπλοΐας. **Η παρουσία της άρχισε να γίνεται αισθητή μόλις την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα**. Τα 97 ελληνικά ατμόπλοια του 1890 έγιναν 191 το 1901 και 389 το 1912. Η ανάπτυξη αυτή στηρίχθηκε στην κυριαρχία Ελλήνων επιχειρηματιών στις μεταφορές στην περιοχή του Δέλτα του Δούναβη αλλά και στην κίνηση στο ίδιο το ποτάμι.

B.2. Η εμπορική ναυτιλία

6^η παράγραφος

Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ
ΠΟΛΕΜΟΣ

Καταστροφή της
ελληνικής ναυτιλίας

Ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος, οι καταστροφές που προκάλεσε αλλά και οι μεγάλες οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που έφερε στα κράτη του Ευξείνου Πόντου, μετέβαλαν για μια ακόμα φορά τα δεδομένα. Το 1919 ο ελληνικός εμπορικός στόλος είχε υποδιπλασιαστεί, σε σχέση με το 1914. Στην ουσία χρειάστηκε μια νέα αρχή.

**Η ελληνική ακτοπλοΐα στην τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα.
Σύνθεση του στόλου της μεγάλης εταιρείας ατμοπλοΐζών γραμμών,
«Ελληνική Ατμοπλοΐα» (1889)**

Εταιρεία «Ελληνική Ατμοπλοΐα» Έδρα εν Σύρω, ιδρυθείσα τω 1856

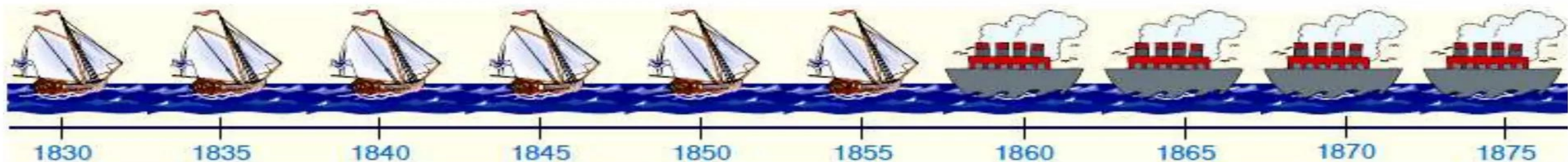
Ατμόπλοια	τόνοι	ιπποδύναμη
Ύδρα	218	70
Πανελλήνιον	195	70
Επτάνησος	349	120
Ομόνοια	317	120
Καρτερία	317	120
Ιόνιον	183	120
Ίρις	400	175
Ελπίς	606	160
Πηνειός	493	150
Θησεύς	632	180
Ερμούπολις	493	150
Χίος	923	150
Πέλωψ	613	180
Μυκάλη	427	300
Σύνολο	6.166	2.065

Από την έκδοση Πανελλήνιος Σύντροφος, 1890, σ. 377-380

Πίνακας 5
 Η εξέλιξη της ελληνικής ναυτιλίας
 κατά την περίοδο 1840-1910

ΕΤΟΣ	ΙΣΤΙΟΦΟΡΑ		ΑΤΜΟΠΛΟΙΑ	
	αριθμός πλοίων	χωρητικότητα (τόνοι)	αριθμός πλοίων	χωρητικότητα (τόνοι)
1840	837	94.000	-	-
1850	1.482	248.000	-	-
1860	1.212	234.000	1	150
1875	1.107	210.000	27	8.200
1892	1.292	213.000	103	60.400
1903	1.030	145.000	209	202.000
1911	760	102.000	347	384.000

➔ Με βάση τον παραπάνω πίνακα και τις ιστορικές σας γνώσεις να εξηγήσετε τις αυξομειώσεις του ελληνικού εμπορικού στόλου.

ΘΕΜΑ 1^ο

ΠΗΓΗ

Αποδεδειγμένοι από τους εξαναγκασμούς που υφίσταντο ως “υποταγμένη εθνότητα” στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας, οι επιχειρηματίες που εγκαθίστανται στη Σύρα, με επικεφαλής τους Χιώτες μεγαλεμπόρους, θα μπορέσουν επιτέλους να αξιοποιήσουν το εμπορικό τους ταλέντο. Καθώς ελέγχουν τα δίκτυα των ανταλλαγών στην περιοχή, και βρίσκονται σε διαρκή επαφή με τους συγγενικούς τους ελληνικούς εμπορικούς οίκους της διασποράς, στο Λονδίνο, τη Μασσαλία, το Άμστερνταμ, την Τεργέστη ή την Οδησό, θα καταστήσουν τη νέα τους πατρίδα αναγκαίο ενδιαμέσο σταθμό στην κίνηση των ανταλλαγών ανάμεσα σε Δύση και Ανατολή. “Επειδή και σεις μετέρχεσθε το εμπόριον της μανιφατούρας, έχετε μέγα συμφέρον να εξοδεύετε όσον δύνασθε πράγμα εδώ, καθώς και άλλοι κάμνουν (...). Είναι περιττόν να σας είπω ότι αι υποθέσεις σας θέλουν θεωρείσθαι με συγγενικόν ζήλον...”, γράφει ο Λουκάς Ράλλης, πιθανότατα στους συγγενείς του στο Λονδίνο. Η Σύρα θα γίνει, λοιπόν, ένα είδος αποθήκης, ένα εμπορικό πρακτορείο της ανατολικής Μεσογείου. Αγοράζει από τη Δύση, χονδρικά και επί πιστώσει τις περισσότερες φορές, υφάσματα βαμβακερά και μάλλινα, σιδηρικά και είδη κιγκαλερίας, δέρματα και ζάχαρη, και τα συγκεντρώνει στις αποθήκες της διαμετακόμισης ώσπου να τα μοιράσει σιγά σιγά στα διάφορα λιμάνια της Ελλάδας και του Αρχιπελάγους, “όπου οι αποστολές εμπορευμάτων γίνονται σταδιακά, κάθε φορά που παρουσιάζονται οι αντίστοιχες ανάγκες...”. Σε αντάλλαγμα συγκεντρώνει και εξάγει τα προϊόντα του περίγυρου: δημητριακά, σπόγγους και ακατέργαστα δέρματα, βερμιγιόν και φυσικά το μετάξι.

.....
Εδώ οι εμπορικές και τραπεζικές πράξεις αποτελούν μέρος της καθημερινότητας: το παιγνίδι με τις μεταβολές των τιμών στο χρόνο ή με τις διαφορές τους από τόπο σε τόπο, οι αγοραπωλησίες συναλλαγμάτων, η προεξόφληση συναλλαγματικών. Χωρίς να ξεχνάμε και τις συμφωνίες για ναύλωση καραβιών που κλείνονται επί τόπου· γιατί, εκτός των άλλων, η Σύρα θα γίνει και το κέντρο της ιστιοφόρου εμπορικής ναυτιλίας που ανασυγκροτείται ταχύτατα, μετά τις καταστροφές του πολέμου, και ξαναβρίσκει την κυρίαρχη θέση της στην ακτοπλοΐα του Αρχιπελάγους, αλλά και στη μεταφορά των δημητριακών από τη Μαύρη Θάλασσα και τις εκβολές του Δούναβη στη Μασσαλία και το Κάδιξ.

Χρ. Αγριαντώνη, Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα,
Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1986, σσ. 84-86

➡ Να προσδιορίσετε τους λόγους οικονομικής ευημερίας της Σύρου κατά τις πρώτες δεκαετίες της ζωής του ελληνικού κράτους.

Ερωτήσεις εμπέδωσης

1. Κατά τον 18^ο αιώνα υπήρξε σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε πολλές παραλιακές περιοχές του ελληνικού χώρου
2. Η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή και η Γαλλική Επανάσταση ευνόησαν την ελληνική ναυτιλία
3. Η Ελληνική Επανάσταση ευνόησε την ελληνική ναυτιλία
4. Ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος ευνόησε την ελληνική ναυτιλία.
5. Η μετάβαση στην εποχή του ατμού στηρίχτηκε στις παραδοσιακές εφοπλιστικές σχέσεις.
6. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η ελληνική ναυτιλία ακολούθησε ανοδική πορεία.
7. Η μετάβαση από τα ιστιοφόρα στα ατμόπλοια στηρίχτηκε και στο εξωελλαδικό κεφάλαιο.
8. Ο ελληνικός εμπορικός στόλος το 1919 διπλασιάστηκε σε σύγκριση με το 1914.

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

1^η παράγραφος

ΕΘΝΙΚΕΣ ΓΑΙΕΣ (ΟΡΙΣΜΟΣ)

Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νέο ελληνικό κράτος, ξεχώριζε για την έκταση, τη σημασία και την πολυπλοκότητα του το ζήτημα των «εθνικών γαιών». «Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης).

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

2^η παράγραφος

Χρήση – έκταση
Εθνικών γαιών

Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικῶ δικαίῳ». Για τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν το πρώτο και, ουσιαστικά, το μόνο κεφάλαιο στη διάρκεια του πολέμου, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη για τη σύναψη δανείων ή ως μέσα εξασφάλισης εσόδων, μέσω της εκποίησής τους. Η έκταση των γαιών αυτών μπορεί να υπολογιστεί μόνο κατά προσέγγιση, καθώς το σχετικό με την έγγειο ιδιοκτησία οθωμανικό καθεστώς ήταν περίπλοκο, όπως και οι μηχανισμοί απογραφής των περιουσιακών στοιχείων. Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

3-4^η παράγραφος

Προβλήματα
διανομής των εθνικών
γαιών

Η διανομή των «εθνικών γαιών», αν και αποτελούσε γενική επιθυμία, συναντούσε πολλά προβλήματα στην πράξη. Πολλοί από τους καλλιεργητές των κτημάτων αυτών είχαν δικαιώματα εκμετάλλευσης της γης από τα προεπαναστατικά χρόνια. Καλλιεργούσαν δηλαδή για πολλές γενιές τα χωράφια, αποδίδοντας ένα ποσοστό (περίπου 15%) στον κατ' όνομα ιδιοκτήτη, καθώς και το φόρο επί της παραγωγής, τη δεκάτη. Οποσδήποτε είχαν ισχυρά δικαιώματα ιδιοκτησίας πάνω στη γη και ήταν δύσκολο για το κράτος να τους ζητήσει να την εξαγοράσουν καταβάλλοντας υψηλό τίμημα. Η εξαγορά, εξάλλου, προϋπέθετε και ξεκάθαρους τίτλους ιδιοκτησίας, προσδιορισμό δηλαδή του προς εξαγορά αντικειμένου, πράγμα που ήταν ανύπαρκτο στον οθωμανικό χώρο, όπου υπήρχαν συνήθως επάλληλα δικαιώματα επί της γης*.

Στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Το καθεστώς της γης

Η οθωμανική οικονομία ήταν κυρίως **αγροτική**. Υπήρχαν:

η κρατική γη
Η περισσότερη γη ήταν κρατική, ανήκε δηλαδή στο σουλτάνο.

τα βακούφια
Ήταν περιουσίες (γη, σπίτια, μαγαζιά, χρήματα κ.ά.) αφιερωμένες σε έναν κοινωνικό σκοπό. Τα βακούφια θεωρούνταν αφιερωμένα στο Θεό και το κράτος δεν μπορούσε να τα κάνει δικά του (να τα δημεύσει).

η ιδιωτική γη
Πολλοί λίγοι υπήκοοι του σουλτάνου είχαν δική τους γη. Συνήθως τους την έδινε ο σουλτάνος ως αμοιβή για τις υπηρεσίες τους.

Χαρακτικό με ένα χριστιανό αγρότη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το βιβλίο «Οι Περιηγήσεις και τα ταξίδια του Νικολά ντε Νικολάι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία» (1577).

Η Μονή Εσφιγμένου στο Άγιο Όρος. Από τα μέσα του 16ου αιώνα πολλά ορθόδοξα μοναστήρια πληρώνουν στο οθωμανικό κράτος ένα ποσό και κάνουν την περιουσία τους βακούφι. Έτσι το οθωμανικό κράτος δεν μπορεί να την πάρει. Τα μοναστήρια στο Άγιο Όρος είχαν πολλά βακούφια.

Επάλληλα δικαιώματα επί της γης:
Διαφορετικά δικαιώματα που
ασκούνται ταυτόχρονα στο ίδιο
έδαφος από διαφορετικά φυσικά ή
νομικά πρόσωπα (π.χ. δικαίωμα ψιλής
κυριότητας, δικαίωμα κατοχής, νομής,
ενοικίασης κ.τ.λ.).

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

3-4^η παράγραφος

Προβλήματα
διανομής των εθνικών
γαιών

Από την άλλη πλευρά, στη Στερεά Ελλάδα, ένα σημαντικό τμήμα των εθνικών γαιών, που δεν ήταν υπό τον έλεγχο των επαναστατών στο τέλος του πολέμου, πέρασαν άμεσα στα χέρια ιδιωτών με απευθείας εξαγορά από τους οθωμανούς ιδιοκτήτες τους, σε χαμηλή μάλιστα τιμή. Έτσι, το κράτος έχανε την ευκαιρία της διαμεσολάβησης και της αποκόμισης προσόδων. Δεν ήταν επίσης σπάνιες οι καταπατήσεις, ιδιαίτερα σε εποχές ταραχών και κρίσης, καταπατήσεις που δύσκολα μπορούσαν να αποδειχθούν σε εδάφη με αμφισβητούμενα πιστοποιητικά ιδιοκτησίας. Στο χώρο της έγγειας ιδιοκτησίας, το οθωμανικό δίκαιο διέφερε σημαντικά από το βυζαντινορωμαϊκό, το οποίο υιοθέτησε το ελεύθερο ελληνικό κράτος. Η προσαρμογή των πραγματικών δεδομένων στη μεταβολή αυτή άφηνε μεγάλα περιθώρια για κάθε είδους ατασθαλίες.

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

5^η παράγραφος

Πολυτεμαχισμός της γης
ΑΙΤΙΑ - ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Γενικότερα όμως, οι τάσεις οδηγούσαν στον **πολυτεμαχισμό των εθνικών γαιών σε μικρές ή μεσαίες ιδιοκτησίες** και όχι στη συγκέντρωση μεγάλων κτημάτων στα χέρια λίγων κεφαλαιούχων. Αυτό ίσως να οφειλόταν **στην έλλειψη μεγάλων κεφαλαίων** αλλά και στην **τάση απόκτησης ακίνητης περιουσίας στις πόλεις**, στην Αθήνα ιδιαίτερα. Η απόκτηση μεγάλης έγγειας ιδιοκτησίας **δεν ήταν στις προθέσεις των πλουσίων**, γεγονός που **άμβλυne τις αντιθέσεις και δεν επέτρεψε να αναπτυχθούν σημαντικές κοινωνικές εντάσεις** γύρω από το πρόβλημα των εθνικών γαιών. Ταυτόχρονα, η δημιουργία μικρών ιδιοκτησιών, ευπρόσβλητων στις κρίσεις, έκθετων στις διαθέσεις της αγοράς και στις φορολογικές πιέσεις, **ευνόησε την ανάπτυξη ενός συστήματος πολιτικής προστασίας: οι τοπικοί πολίτευτές αναλάμβαναν να περιορίσουν τις ασκούμενες πιέσεις, παρεμβαίνοντας στους κυβερνητικούς μηχανισμούς του κράτους**. Επρόκειτο για ένα ρόλο ανάλογο μ' εκείνον των προεστών κατά την προεπαναστατική περίοδο.

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

6-7^η παράγραφος

ΔΙΑΝΟΜΗ 1870-1871

Στόχοι

Ρυθμίσεις

Αποτελέσματα

Η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871. Στόχος των νομοθετημάτων ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, με την παροχή γης, απαραίτητης για την επιβίωσή τους. Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. Οι στόχοι ήταν αντιφατικοί και στην πραγματικότητα μόνο ο πρώτος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. Σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν όση γη ήθελαν, με ανώτατο όριο τα 80 στρέμματα για ξηρικά εδάφη και τα 40 στρέμματα για αρδευόμενα. Από το 1870 ως το 1911 διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια, πράγμα που δείχνει ότι οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες των αγροτών για απόκτηση καλλιεργήσιμης έκτασης ήταν περιορισμένες αλλά και ο πολυτεμαχισμός της γης ήδη μεγάλος. Πρέπει να επισημανθεί ότι για τις περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως φυτείες, ελαιόδεντρα και αμπέλια, ο μέσος όρος έκτασης των ιδιοκτησιών ήταν σαφώς μικρότερος εκείνων που προορίζονταν για καλλιέργεια δημητριακών.

B.3. Διανομή των εθνικών κτημάτων

6-7^η παράγραφος

ΔΙΑΝΟΜΗ 1870-1871

Στόχοι

Ρυθμίσεις

Αποτελέσματα

Επρόκειτο όμως για σημαντική διανομή καλλιεργήσιμων γαιών, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τα 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών που είχαν διανεμηθεί τα προηγούμενα χρόνια, από το 1833 μέχρι το 1870. Ωστόσο, μόνο το 50% περίπου του αντιτίμου των παραχωρούμενων γαιών πληρώθηκε τελικά στο κράτος από τους αγοραστές της εθνικής αυτής ιδιοκτησίας.

ΟΡΙΣΜΟΙ

Εθνικές γαίες ή εθνικά κτήματα

«Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικώ δικαίω». Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

ΟΡΙΣΜΟΙ

Επάλληλα δικαιώματα επί της γης

**Πρόκειται για διαφορετικά δικαιώματα που ασκούνται ταυτόχρονα στο ίδιο έδαφος από διαφορετικά φυσικά ή νομικά πρόσωπα (π.χ. δικαίωμα κατοχής, νομής, ενοικίασης ψιλής κυριότητας).
Η κατάσταση αυτή επικρατούσε κυρίως στον οθωμανικό χώρο, με αποτέλεσμα την απουσία τίτλων ιδιοκτησίας, γεγονός που δυσχέραινε τη διανομή των εθνικών γαιών.**

ΠΗΓΗ 2

Η γεωργία και η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871

Τελικά το Μάρτιο του 1871, ο Κουμουνδούρος, με υπουργό το Σωτηρόπουλο, πέτυχε την ψήφιση νόμου με αποτέλεσμα να διανεμηθούν 2.650.000 στρέμματα σε 357.217 κλήρους με αγοραία αξία 90.000.000 δρχ.

Η σημασία της αγροτικής αυτής μεταρρυθμίσεως εκτιμάται πληρέστερα, όταν συνειδητοποιηθεί το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων χωρικών της εποχής εκείνης αποκαταστάθηκαν ως ιδιοκτήτες στη γη που καλλιεργούσαν. Οι μικροί ιδιοκτήτες καλλιεργητές επιδόθηκαν, όπως ήταν φυσικό, στις πιο κερδοφόρες καλλιέργειες και ιδιαίτερα σε εκείνες που προορίζονταν για εξαγωγή. Μέσα σε διάστημα μιας τριετίας, τα 40% και πλέον των καλλιεργούμενων εκτάσεων καλύπτονταν από φυτείες (σταφιδαμπελώνες, βαμβακοφυτείες, καπνοφυτείες, κλπ.). Οι αγαθές για την οικονομία επιπτώσεις υπήρξαν άμεσες. Από την μια πλευρά παρατηρήθηκε ραγδαία εισροή ξένου συναλλάγματος και από την άλλη τα έσοδα του Δημοσίου από τους τελωνειακούς δασμούς εξαγωγής πολλαπλασιάσθηκαν. Τα στοιχεία για τη σταφιδοπαραγωγή και εξαγωγή σταφίδας την περίοδο 1860-1878

	<i>Καλλιεργούμενα στρέμματα</i>	<i>Παραγωγή σε λίτρα ενετικά</i>	<i>Εξαγωγή σε λίτρα ενετικά</i>
1860	220.428	110.228.000	101.707.075
1870	221.164	114.700.000	120.000.000
1878	435.000	217.500.000	210.000.000

ΘΕΜΑ 2. ΠΗΓΗ 1

Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871

Γενικώς, το ελληνικό κράτος, εθνικοποιώντας την γη στα 1828, εμφανίζεται ως πρωτοποριακό μεταξύ των συγχρόνων καπιταλιστικών κρατών, επί του θέματος της γεωργικής πολιτικής. Ομοίως, **η εν συνεχεία διανομή της εθνικοποιημένης γης στα 1871 δεν ήταν παρά μια λογική συνέπεια του ίδιου θεμελιώδους κρατικού προσανατολισμού: η διανομή της γης, κατακερματισμένης σε μικρούς οικογενειακούς κλήρους, δεν ήταν αντίθετη με την προηγηθείσα εθνικοποίηση, αλλά μάλλον μια ρεαλιστικότερη εφαρμογή της ίδιας αρχής. Ο κοινός στόχος και στις δύο περιπτώσεις ήταν να εμποδιστεί η μεγάλη γαιοκτησία. Η πρόοδος της μικρής οικογενειακής επιχείρησης, ισοδυναμώντας**

με μια *de facto* εθνικοποίηση της γης, είχε ακόμη ως συνέπεια την ευρύτερη εθνικοποίηση της αγροτικής οικονομίας στο σύνολό της, θεωρούμενης ως όλου. Στο σημείο αυτό, η πολιτική του ελληνικού κράτους προανάγγελλε ή την ανάλογη πολιτική των συγχρόνων καπιταλιστικών κρατών υπέρ μιας μικροαγροτικής γεωργίας, όπως αυτή εφαρμόστηκε στα ευρωπαϊκά κράτη από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

Το ελληνικό κράτος, είτε εθνικοποιώντας την γη στα 1828 είτε διανέμοντάς την στα 1871, ετήρησε πάντα μια καθαρώς δύσπιστη και εχθρική στάση απέναντι της μεγάλης γαιοκτησίας και του αγροτικού καπιταλισμού εν γένει. Εκ παραλλήλου, το Κράτος ευνόησε πάντα την κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας, δια μέσου του προνομιούχου χώρου της αγοράς, επί τη βάση της μικρής οικογενειακής επιχείρησης και ιδιοκτησίας.

Κ. Βεργόπουλου, Το Αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα, σ. 115

Η επέκταση όμως των φυτειοκαλλιεργειών επηρέασε αρνητικά την παραγωγή δημητριακών. Από την εποχή εκείνη σημειώνεται το χρόνιο έλλειμμα της χώρας με συνεπακόλουθο τη δαπάνη τεράστιων συναλλαγματικών αποθεμάτων για εισαγωγές.

.....

Η αγροτική μεταρρύθμιση έλυσε το πρόβλημα της εθνικής γης. Δεν έθιξε όμως καθόλου των μεγάλων ιδιωτικών εκτάσεων της Αττικής (170.000 στρέμματα ή 40% περίπου του συνόλου), τα οποία είχαν τσιφλικοποιηθεί από την εποχή της Ανεξαρτησίας. Οι γαιοκτήμονες των τσιφλικιών αυτών είχαν πετύχει μια σειρά δικαστικών αποφάσεων με τις οποίες του αναγνωρίζονταν τα δικαιώματα πλήρους ιδιοκτησίας.

Παρά τις σημαντικές βελτιώσεις που σημειώθηκαν στον αγροτικό τομέα στη δεκαετία αυτή, η γεωργία θα συνεχίσει ακόμη για καιρό να υποφέρει από βασικές ελλείψεις: Η αγροτική δανειοδότηση παρέμεινε υποτυπώδης. Η εισαγωγή νεωτεριστικών μεθόδων καλλιέργειας, κυρίως με τη χρησιμοποίηση

λιπασμάτων, δεν προχώρησε. Το ανύπαρκτο οδικό δίκτυο και η έλλειψη μεταφορικών μέσων στις περισσότερες περιφέρειες δεν επέτρεπε την εμπορία αγροτικών προϊόντων σε μεγάλη έκταση, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό αγροτών να περιορίζεται σε καλλιέργειες που μόλις επαρκούν για τις βιοτικές ανάγκες των οικογενειών τους.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ', σσ. 310-311

➡ Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο των παραπάνω πηγών:

α) Να παρουσιάσετε το περιεχόμενο της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1871.

β) Να επισημάνετε τις συνέπειες της μεταρρύθμισης στη γεωργία, στην εθνική οικονομία γενικότερα.

B.4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

1^η παράγραφος
ΣΤΟΧΟΙ

ΣΚΟΠΟΙ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

(1^Η ΚΑΙ 2^Η ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ)

Η απουσία βαριάς βιομηχανίας στην Ελλάδα περιορίζει το ενδιαφέρον για εκμετάλλευση του υπεδάφους. Οι δραστηριότητες στο χώρο αυτό είτε αποσκοπούσαν σε εξαγωγές, είτε στην εξυπηρέτηση των περιορισμένων τοπικών αναγκών. Για τις τελευταίες, οι δραστηριότητες των λατομείων και η παραγωγή οικοδομικών υλικών είχαν τον πρώτο λόγο. Για τις εξαγωγές, το βάρος έπεσε σε μεταλλευτικά προϊόντα που τα ισχυρά βιομηχανικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης χρησιμοποιούσαν ως πρώτες ύλες στη μεταλλουργία τους. Τα προϊόντα αυτά εξαγονταν ακατέργαστα, σε μορφή μεταλλεύματος, ή μετά από στοιχειώδη μόνο επεξεργασία.

B.4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

2η παράγραφος

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η Ελλάδα, έστω και στις περιορισμένες διαστάσεις της του 19ου αιώνα, είχε ικανοποιητική ποικιλία κοιτασμάτων, συνήθως όμως σε μικρές ποσότητες. Η ενθάρρυνση της μεθοδικής τους εκμετάλλευσης στις αρχές της δεκαετίας του 1860 με νομοθεσία που επέτρεπε την «εκχώρηση» μεταλλευτικών δικαιωμάτων με ευνοϊκούς όρους, προκάλεσε τη ραγδαία εξέλιξη του κλάδου. Την ίδια εποχή το ενδιαφέρον για μεταλλευτικά και οικοδομικά υλικά είχε ενισχυθεί εξαιτίας διαφόρων συγκυριών, όπως ήταν π.χ. τα έργα για τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ (έργο που ολοκληρώθηκε το 1869) αλλά και το ίδιο το άνοιγμα της διώρυγας, που αναβάθμισε συνολικά την Ανατολική Μεσόγειο.

B.4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

3η παράγραφος

ΕΞΟΡΥΞΕΙΣ ΛΑΥΡΙΟΥ

ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΣΤΟ
ΕΞΑΓΩΓΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Η πιο γνωστή περιοχή μεταλλευτικής δραστηριότητας υπήρξε, όπως και στην αρχαιότητα, το Λαύριο. Το 1866 άρχισε εκεί τις εργασίες της μία γαλλο-ιταλική εταιρεία (Σερπιέρι-Ρου) με στόχο την εξαγωγή μεταλλεύματος όχι μόνο από τα υπόγεια κοιτάσματα αλλά και από τις «σκωρίες», τα υλικά που είχαν συσσωρευτεί εκεί στη διάρκεια των αιώνων εκμετάλλευσης των ορυχείων κατά την αρχαιότητα. Η τεχνολογία της εποχής επέτρεπε την απόσπαση μεταλλεύματος από αυτά τα κατάλοιπα. Η εξόρυξη αργύρου και μολύβδου γνώρισε σημαντική άνθηση και πρόσθεσε στις ελληνικές εξαγωγές προϊόντα αξίας πολλών εκατομμυρίων δραχμών.

B.4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

4η παράγραφος

ΆΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

ΜΑΡΜΑΡΑ

ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΣΤΟ
ΕΞΑΓΩΓΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Από τις άλλες εκμεταλλεύσεις ξεχώριζαν εκείνες της **Μήλου (Θειάφι)**, της **Νάξου (σμύριδα)** και της **Θήρας (Θηραϊκή γη***, που χρησιμοποιήθηκε ως οικοδομικό υλικό σε μεγάλα έργα). Με την οικοδομική ανάπτυξη που γνώρισε η χώρα μετά τη **δεκαετία του 1870**, εμφανίστηκαν στο προσκήνιο νέα υλικά, όπως το **μάρμαρο**. Η αξιοποίηση των θαυμάσιων μαρμάρων που διέθετε η χώρα πήρε σημαντικές διαστάσεις κατά τα τέλη του 19ου αιώνα.

B.4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

5η παράγραφος

ΑΛΥΚΕΣ

ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΣΤΟ
ΕΞΑΓΩΓΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Σ' αυτήν την κατηγορία οικονομικής δραστηριότητας μπορούμε να εντάξουμε και τις αλυκές, πηγή σημαντικών δημοσίων εσόδων κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα.

https://el.wikipedia.org/wiki/media/File:Dynamap_suez.png

▲ Το 1869 άνοιξε από Γάλλους μηχανικούς η διώρυγα του Σουέζ, στην Αίγυπτο, που έκανε πιο εύκολη την επικοινωνία ανάμεσα στην Ευρώπη και στην Ασία, αφού τα πλοία δε χρειαζόταν πια να κάνουν το γύρο ολόκληρης της Αφρικής.

▲ Χαρακτικό με γενική άποψη του Λαυρίου από βιβλίο που εκδόθηκε το 1869.

▼ Η οικονομική κρίση της περιόδου 1883-84 προκάλεσε, μεταξύ άλλων, τη δυσαρέσκεια των λαϊκών στρωμάτων στα ανεπτυγμένα κέντρα της χώρας. Στη φωτογραφία εργάτες στα εργοστάσια του Λαυρίου. Αθήνα, Φωτογραφικό Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.
© Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα.

◀ Επταγή της Γαλλικής Εταιρίας Μεταλλείων Λαυρίου (1882)

ΘΕΜΑ 1. ΠΗΓΗ 1 Εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου

Από τον ορυκτό πλούτο της χώρας είχε αξιοποιηθεί ως τα μέσα του αιώνα (σημ: 19ου αιώνα) κυρίως η σμύριδα της Νάξου, που αποτελούσε εξαγωγίμο προϊόν. Με το νόμο ΣΒ΄ της 18ης Ιουλίου 1852, η εκμετάλλευση των ορυχείων είχε δοθεί ύστερα από δημοπρασία στον Άγγλο Ρίτσαρντ Άμποτ με ευνοϊκούς όρους για το δημόσιο. Η παραγωγή σμύριδα έφθασε το 1856 τις 40.000 καντάρια, ενώ το 1859 η εξαγωγή της απέφερε 256.424 δρχ.

.....

Για την προώθηση της αξιοποιήσεως του ορυκτού πλούτου της χώρας είχαν γίνει τότε ειδικές μελέτες. Στα 1859 για παράδειγμα μια μελέτη του Γερμανού Έντουαρντ Χάιντερ για τη «γη της Σαντορίνης» μεταφράστηκε από τα γερμανικά στα γαλλικά και τυπώθηκε από την ελληνική κυβέρνηση για να προβληθούν οι ιδιότητές της για χρήση σε υδραυλικά έργα.

.....

Μια θετική προσπάθεια για την άρση των εμποδίων στον τομέα ορισμένων βιομηχανικών υλών σημειώθηκε το 1867 με την ψήφιση του νόμου «περί μεταλλείων και ορυκτών». Ο νόμος εκείνος σκοπός είχε να ενθαρρύνει τις ξένες επενδύσεις και να στρέψει την εγχώρια αποταμίευση στην εκμετάλλευση του πλούτου της ελληνικής γης. Πραγματικά μέσα σε λίγα χρόνια από την ψήφιση του νόμου σημειώθηκε ένας πρωτοφανής για τα ελληνικά χρόνια πυρετός για την έρευνα και εκμετάλλευση του ελληνικού υπεδάφους.

Όπως γράφει το τότε τμηματάρχης της Δημόσιας Οικονομίας του Υπουργείου Εσωτερικών Α. Μανσόλας, «η μεταλλευτική βιομηχανία εξήγειρε την δραστηριότητα και την κερδοσκοπική των πολιτών τάση, πανταχού δε σχεδόν της Ελλάδος περιέτρεχον τα όρη και τας κοιλάδας προς ανίχνευσιν του υπό την επιφάνειαν αυτών, κατά την ιδέαν των απλουστέρων, υποκρυπτομένου πλούτου, εξ ου ωνειροπωλούντο αμύθητα κέρδη». Από το 1867 ως το 1875 υποβλήθησαν στο υπουργείο Εσωτερικών 1.086 αιτήσεις για την παραχώρηση μεταλλείων και ορυχείων εκτάσεως εκατομμυρίων στρεμμάτων. Από τις αιτήσεις αυτές εγκρίθηκαν 359, αλλά σε 40 από αυτές ενεργήθηκαν σχετικές έρευνες, και στα τέλη του 1875 παρέμειναν σε λειτουργία μόνο 9.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ΄, σσ. 180-181, 312

ΠΗΓΗ 2

Δια του Β.Δ. της 22 Οκτωβρίου 1881 συνεστάθη ανώνυμος «Ελληνική εταιρία των μαρμάρων της Πάρου» με μετοχικόν κεφάλαιον εκ 3.500.000 δρχ. ν. εις χρυσόν προς καλλιέργειαν των λατομείων των λευκών μαρμάρων της Πάρου.

Εν Πεντέλη σήμερον εξορύττονται μάρμαρα ... Περί τα τέλη του 1882 συνεστάθη εις τα περίχωρα των Αθηνών εργοστάσιον, όπερ κατεργάζεται, σχίζει και στιλβώνει το μάρμαρον λίαν επιτυχώς και καταγινόμενον κυρίως εις τα τη επιπλοποία χρήσιμα μάρμαρα, ανάλογα δε πράττει, κυρίως όμως δια οικοδομάς, έτερον μηχανικόν μαρμαρουργείον παρά τον Ιλισσόν.

Α. Ν. Βερναρδάκη, Περί του εν Ελλάδι Εμπορίου, σσ. 59, 61

ΠΗΓΗ 3

Παρουσιάζεται παρακάτω ο κατάλογος των ελληνικών μεταλλευτικών επιχειρήσεων που υπήρχαν και διαλύθηκαν, και των επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν στη θέση τους από ξένους κεφαλαιούχους (ή με σημαντική συμμετοχή ξένων κεφαλαίων) κατά τη δεκαετία του 1880.

Έτος ίδρυσης	Ελληνικές εταιρείες	Έτος ίδρυσης	Ξένες εταιρείες
1869	«Περικλής» (μόλυβδος Λαύριο, κεφ.: 3 εκατ. δρχ.).	1875	Γαλλική Εταιρεία Λαυρίου (Ι. Β. Σερπιέρη, έδρα: Παρίσι, κεφ. 16,3 εκατ. φρ. Ο «Περικλής» αγοράστηκε το 1879)
1869	«Ελληνική Μεταλλευτική Εταιρεία» (σίδηρος, Σέριφος, κεφ.: 3 εκατ. δρχ.)	1880	Γαλλική εταιρεία «Σέριφος-Σπηλιαζέζα» (Ι. Β. Σερπιέρη)
		1887	(δεύτερη εταιρεία) Γαλλική εταιρεία «Βιάρ-Σγούτας- Ντυφούρ» (σίδηρος, Σέριφος, έδρα: Αθήνα)
1872	«Σούνιον (Λ. Ράλλη και Ν. Μελετόπουλου, μόλυβδος, Σούνιο, κεφ.: 1,4 εκατ. δρχ.)	1881/82	Γαλλική εταιρεία «Σούνιον» (έδρα: Παρίσι, κεφ.: 4 εκατ. φρ.)
1868	Ελληνική εταιρεία (:) για την εκμετάλλευση του μολύβδου της Μήλου. Διαλύεται το 1870	1882/83	Γαλλική εταιρεία «Σερπιέρης- Δεπιάν-Αργυρόπουλος», μόλυβδος, Μήλος

1872	«Κάρυστος»	1882	Γαλλική εταιρεία «Σίφνος Εύβοια» (άλλοτε και «Σίφνος-Κάρυστος»), μόλυβδος, κεφ.: 1,5 εκατ. φρ., έδρα: Παρίσι
1872	«Αντίπαρος»	1880	Ελληνο-αγγλική εταιρεία «D. Swan & Co», καλαμίνα, Αντίπαρος
		1884	Άλλο κοίτασμα καλαμίνας στην Αντίπαρο ανήκει στον Ι. Β. Σερπιέρη
Τέλος στον τομέα των λατομείων έχουμε			
1857	Ελληνική Εταιρεία των Παρίων Μαρμάρων	1880	«Εταιρεία των Παρίων Μαρμάρων» (Γεν. Πιστωτική Τράπεζα + Banque Franco-égyptienne)

Χ. Αγριαντώνη, Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα. Ιστορικό αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1986, σσ. 260-261

➡ Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο των παραπάνω πηγών, **να παρουσιάσετε τις ενέργειες των ελληνικών κυβερνήσεων προς ενθάρρυνση των επενδύσεων για την εκμετάλλευση του ελληνικού υπεδάφους.**

**Συνδυασμός ερωτήσεων πολλαπλής
επιλογής και σύντομης απάντησης**

**A. Η πιο γνωστή περιοχή μεταλλευτικής δραστηριότητας από το
1866 στην Ελλάδα υπήρξε:**

- α) η Μήλος
- β) η Νάξος
- γ) η Θήρα
- δ) το Λαύριο

**B. Να αναφέρετε τα μεταλλευτικά υλικά που το ελληνικό υπέδαφος
προσέφερε και ενισχύθηκε έτσι το συνάλλαγμα από το εξωτερικό.**

**Γ. Να αναφέρετε τους παράγοντες που συνετέλεσαν στην ανάπτυξη
της εκμετάλλευσης του υπεδάφους κατά τον 19ο αιώνα στην
Ελλάδα.**

ορισμοί

Σερπιέρι-Ρου

Η γαλλο-ιταλική εταιρεία που άρχισε τις εργασίες της το 1866 στο Λαύριο με στόχο την εξαγωγή μεταλλεύματος όχι μόνο από τα υπόγεια κοιτάσματα αλλά και από τις «σκωρίες».

Σκωρίες

Είναι τα υλικά που είχαν συσσωρευτεί στο Λαύριο στη διάρκεια των αιώνων εκμετάλλευσης των ορυχείων κατά την αρχαιότητα. Η τεχνολογία της εποχής (μέσα 19^{ου} αιώνα) επέτρεπε την απόσπαση μεταλλεύματος από αυτά τα κατάλοιπα.

B.5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

1^η παράγραφος

ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ
ΙΔΡΥΣΗΣ
ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, το θέμα της δημιουργίας **κεντρικής τράπεζας**, αλλά και **τραπεζικού συστήματος** αντάξιου εκείνων που λειτουργούσαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, **αποτέλεσε κεντρικό σημείο στους κυβερνητικούς σχεδιασμούς**. Η ίδρυση τραπεζικών ιδρυμάτων **δεν θα εξυπηρετούσε μόνο τις κυβερνητικές ανάγκες**, τη **διαχείριση του κρατικού δανεισμού**, την **έκδοση χαρτονομίσματος** κ.λπ., αλλά **θα έδινε λύση στο χρόνιο πρόβλημα των πιστωτικών αναγκών της οικονομίας**. Θα εξασφάλιζε δηλαδή στις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες **τα απαραίτητα κεφάλαια με όρους οργανωμένης αγοράς και όχι τοκογλυφίας**.

B.5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

2η παράγραφος

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΙΣΤΩΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ (ΤΟΚΟΓΛΥΦΙΑ)

Το πιστωτικό σύστημα της χώρας βρισκόταν πραγματικά, κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας, σε πρωτόγονη κατάσταση. Ήταν συνδεδεμένο με το εμπόριο των αγροτικών προϊόντων και ιδιαίτερα με τις εξαγωγές της σταφίδας. Οι έμποροι λειτουργούσαν και ως πιστωτές, με τοκογλυφικές διαθέσεις και όρους. Ο δανεισμός κατευθυνόταν, ως επί το πλείστον, προς τους παραγωγούς και δημιουργούσε προϋποθέσεις εκμετάλλευσης, καθώς ουσιαστικά επρόκειτο για έναν τρόπο προαγοράς της επικείμενης παραγωγής, με δυσμενείς για τον παραγωγό όρους. Την ίδια στιγμή άλλοι κλάδοι της παραγωγής στερούνταν των απαραίτητων για την ανάπτυξή τους πιστώσεων, και έτσι περιορίζονταν οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Η κατάσταση αυτή ήταν αντίθετη με τις προθέσεις και τις πολιτικές του κράτους και αποθάρρυνε τα ελληνικά κεφάλαια του εξωτερικού. Οι προσπάθειες για την άρση όλων αυτών των εμποδίων υπήρξαν έντονες και προέρχονταν από πολλές πλευρές. Δεν απέβλεπαν τόσο στην εξάλειψη της τοκογλυφίας, όσο στην παράλληλη δημιουργία ενός πιο σύγχρονου πιστωτικού συστήματος, ικανού να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα ειδικών κοινωνικών ομάδων.

B.5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

3η παράγραφος

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΙΔΡΥΣΗ
ΜΕΤΟΧΟΙ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Το μεγάλο βήμα έγινε το 1841, με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας. Τα κεφάλαια για την ίδρυσή της προήλθαν κυρίως από το εξωτερικό, ενώ έντονη ήταν η παρουσία κρατικών παραγόντων στις ιδρυτικές διαδικασίες. Οι κύριοι μέτοχοι της Τράπεζας ήταν ο κεφαλαιούχος Εϋνάρδος, το ελληνικό κράτος (20% του αρχικού κεφαλαίου), Έλληνες έμποροι και επιχειρηματίες της διασποράς, ξένες προσωπικότητες από το χώρο της οικονομίας αλλά και της πολιτικής. Θεμελιωτής της και πρώτος διοικητής υπήρξε ο Γεώργιος Σταύρου. Στις επόμενες διευρύνσεις του κεφαλαίου της Τράπεζας άρχισαν να μετέχουν κεφαλαιούχοι, έμποροι κυρίως, του ελληνικού χώρου (Σκουζές, Ράλλης κ.λπ.). Η δραστηριότητά της στα πρώτα στάδια ήταν μάλλον χωρίς σαφή προσανατολισμό, καθώς οι συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική οικονομία δεν ήταν δυνατόν να αλλάξουν με ταχείς ρυθμούς. Το μεγάλο της πλεονέκτημα και ταυτόχρονα η κύρια πηγή εσόδων της ήταν το εκδοτικό δικαίωμα, η δυνατότητα της να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, χαρτονομίσματα δηλαδή, για λογαριασμό του ελληνικού κράτους. Το τελευταίο μάλιστα ενίσχυε ή και επέβαλλε την κυκλοφορία τους.

B.5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

4^η παράγραφος

**ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
ΙΔΡΥΣΗΣ**

Προοδευτικά οι εργασίες της Τράπεζας εξαπλώθηκαν από την Αθήνα στις κύριες επαρχιακές πόλεις (Ερμούπολη 1845, Πάτρα 1846 κ.λπ.), γεγονός που βοήθησε στην αντιμετώπιση των αρνητικών επιρροών που ασκούσε το τοκογλυφικό σύστημα. Η Τράπεζα κέρδισε την εμπιστοσύνη της ελληνικής κοινωνίας, πράγμα που είχε ως συνέπεια τις διαδοχικές διευρύνσεις του μετοχικού της κεφαλαίου. Παρά την εξάπλωση του τραπεζικού συστήματος και την εμφάνιση νέων τραπεζικών ιδρυμάτων, η Εθνική Τράπεζα παρέμεινε για πολλές δεκαετίες το κυρίαρχο τραπεζικό συγκρότημα του ελληνικού χώρου.

B.5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

4^η παράγραφος

ΆΛΛΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Από τη δεκαετία του 1860 άρχισαν να πολλαπλασιάζονται τα τραπεζικά και ασφαλιστικά ιδρύματα στη χώρα. Τα πιο σημαντικά απ' αυτά ήταν η **Ιονική Τράπεζα** (ιδρύθηκε το 1839 στα υπό αγγλική κατοχή τότε Ιόνια νησιά), η **Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας**, η **Γενική Πιστωτική Τράπεζα**, η **Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως** κ.λπ.

■ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΙΔΡΥΣΗΣ

Με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους κεντρικό σημείο στους κυβερνητικούς σχεδιασμούς αποτέλεσε το θέμα της δημιουργίας :

1. **κεντρικής τράπεζας,**
2. **αλλά και τραπεζικού συστήματος αντάξιου** εκείνων που λειτουργούσαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

★ ΑΝΑΓΚΕΣ ΠΟΥ ΤΟ ΚΑΘΙΣΤΟΥΣΑΝ ΑΝΑΓΚΑΙΟ:

Η ίδρυση τραπεζικών ιδρυμάτων **δεν** θα εξυπηρετούσε μόνο τις **κυβερνητικές ανάγκες,**

↳ τη **διαχείριση του κρατικού δανεισμού,**

↳ την **έκδοση χαρτονομίσματος κ.λπ.,**

αλλά θα έδινε **λύση** στο χρόνιο πρόβλημα των **πιστωτικών αναγκών** της **οικονομίας.**

↳ Θα εξασφάλιζε δηλαδή στις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες τα **απαραίτητα κεφάλαια**

↳ με όρους **οργανωμένης αγοράς** και **όχι τοκογλυφίας.**

■ ΙΔΡΥΣΗ ΤΡΑΠΕΖΑΣ-ΜΕΤΟΧΟΙ

- ★ Το μεγάλο βήμα έγινε το **1841**, με την ίδρυση της **Εθνικής Τράπεζας**.
- ★ Τα **κεφάλαια** για την ίδρυσή της προήλθαν κυρίως από το **εξωτερικό**,
- ★ ενώ **έντονη** ήταν η **παρουσία κρατικών παραγόντων** στις **ιδρυτικές διαδικασίες**.

- Θεμελιωτής της και πρώτος διοικητής υπήρξε ο **Γεώργιος Σταύρου**.
- Στις επόμενες διευρύνσεις του κεφαλαίου της Τράπεζας άρχισαν να μετέχουν **κεφαλαιούχοι, έμποροι** κυρίως, του **ελληνικού χώρου** (Σκουζές, Ράλλης κ.λπ.).

■ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Προοδευτικά οι εργασίες της Τράπεζας **εξάπλώθηκαν**

- από την Αθήνα → στις κύριες επαρχιακές πόλεις (**Ερμούπολη 1845, Πάτρα 1846 κ.λπ.**),
- γεγονός που βοήθησε στην **αντιμετώπιση των αρνητικών επιρροών** που ασκούσε το **τοκογλυφικό σύστημα**.

Η Τράπεζα **κέρδισε** την **εμπιστοσύνη** της ελληνικής κοινωνίας,

- πράγμα που είχε ως συνέπεια τις **διαδοχικές διευρύνσεις** του **μετοχικού της κεφαλαίου**.
- Παρά την εξάπλωση του τραπεζικού συστήματος και την εμφάνιση νέων τραπεζικών ιδρυμάτων, η **Εθνική Τράπεζα** παρέμεινε για πολλές δεκαετίες το **κυρίαρχο τραπεζικό συγκρότημα** του ελληνικού χώρου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να διερευνήσετε τους λόγους για τους οποίους η δημιουργία τραπεζικού συστήματος στην Ελλάδα αποτέλεσε κεντρικό σημείο στους κυβερνητικούς σχεδιασμούς.
2. α) Ποιες ανάγκες επεδίωκε να καλύψει η ίδρυση τραπεζικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα το 19ο αιώνα;
β) Κάτω από ποιες συνθήκες ιδρύθηκε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας; Να παρουσιάσετε συνοπτικά τη δραστηριότητά της στα πρώτα στάδια της ίδρυσής της.
3. Πώς θα χαρακτηρίζατε το πιστωτικό σύστημα της χώρας και ποια σχέση είχε με την τοκογλυφία;

Συνδυασμός ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής και συμπλήρωσης

1. Α. Θεμελιωτής και πρώτος διοικητής της Εθνικής Τράπεζας ήταν:

- α) ο Εϋνάρδος
- β) ο Συγγρός
- γ) ο Σκουζές
- δ) ο Σταύρου

Β. Το μεγάλο πλεονέκτημα της Εθνικής Τράπεζας, και ταυτόχρονα η κύρια πηγή εσόδων της, ήταν το δικαίωμα, η δυνατότητά της να

.....

ορισμοί

Εκδοτικό δικαίωμα

Πρόκειται για τη δυνατότητα μίας κεντρικής τράπεζας να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, χαρτονομίσματα δηλαδή, για λογαριασμό ενός κράτους. Το τελευταίο μάλιστα ενισχύει ή και επιβάλλει την κυκλοφορία τους. Για την Εθνική Τράπεζα, μέχρι να ιδρυθεί η Τράπεζα της Ελλάδος, το εκδοτικό δικαίωμα ήταν το μεγάλο της πλεονέκτημα και ταυτόχρονα η κύρια πηγή εσόδων της.

B.6. Η βιομηχανία

1^η παράγραφος

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΗΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ
ΕΥΡΩΠΗ

Η εμφάνιση και ανάπτυξη της βιομηχανίας στον ελληνικό χώρο κατά το 19ο αιώνα, παρουσίασε ελάχιστα κοινά σημεία με όσα συνέβαιναν στο πεδίο αυτό στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, τα οποία συνοπτικά ονομάστηκαν Βιομηχανική Επανάσταση. Στο μικρό ελληνικό κράτος η ανάπτυξη της βιομηχανίας ήταν διαρκώς παρούσα στις συζητήσεις, στις οικονομικές και πολιτικές αναλύσεις, συνήθως όμως ως σχέδιο ή πρόθεση, σπάνια ως εφαρμογή. Η ακτινοβολία των επιτευγμάτων των ευρωπαϊκών κρατών έφερνε διαρκώς στο προσκήνιο το ζήτημα της βιομηχανικής ανάπτυξης, η απουσία όμως των απαραίτητων για την ανάπτυξη της βιομηχανίας προϋποθέσεων οδηγούσε τις προθέσεις σε αδιέξοδο.

B.6. Η βιομηχανία

2η παράγραφος

Περίοδος 1830-1870

Πρώτες μονάδες
στασιμότητα

Η εμφάνιση μονάδων παραγωγής, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν βιομηχανικές, άρχισε κατά τις πρώτες δεκαετίες της ανεξαρτησίας με αποσπασματικό, ευκαιριακό ίσως τρόπο. Οι μονάδες αυτές αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών, οι οποίες σχετίζονταν με την επεξεργασία αγροτικών προϊόντων. Επρόκειτο κυρίως για εξέλιξη των παραδοσιακών αλευρομύλων, των ελαιοτριβείων, των βυρσοδεψείων και των κλωστηρίων. Οι μονάδες όμως αυτές δεν αποτέλεσαν την αφετηρία για τη δημιουργία πιο σύνθετων βιομηχανικών συγκροτημάτων αλλά, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρέμειναν στάσιμες και περιορισμένες ως προς τα οικονομικά τους μεγέθη. Ο δισταγμός αυτός οφειλόταν ίσως στη μικρή έκταση της εγχώριας αγοράς, στην πίεση των εισαγόμενων προϊόντων αλλά και στην έλλειψη πολυάριθμου, ειδικευμένου και φθηνού εργατικού δυναμικού.

B.6. Η βιομηχανία

3η παράγραφος

Δεκαετία 1870

Πρώτες προσπάθειες

Τέλη 19^{ου} αρχές 20^{ου}

Αρχές βιομηχανικής
ανάπτυξης

Χρειάστηκε να περάσουν σαράντα περίπου χρόνια από την απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας για να παρατηρηθεί μια πρώτη απόπειρα ανάπτυξης των βιομηχανικών δραστηριοτήτων στη χώρα. Γύρω στα 1870 σημειώθηκε κάποιο κύμα ίδρυσης βιομηχανικών επιχειρήσεων, περισσότερων από εκατό, ενώ ταυτόχρονα παρατηρήθηκε κάποια τάση αύξησης του δυναμικού των ήδη υπάρχουσών μονάδων. Πολύ γρήγορα όμως, η απόπειρα αυτή έχασε τη δυναμική της και οι σχετικές δραστηριότητες επέστρεψαν στην ύφεση και τη στασιμότητα. Οι όροι άρχισαν να μεταβάλλονται μόλις στα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και, κυρίως, στα πρώτα χρόνια του 20ού. Τότε δημιουργήθηκε ένα βιομηχανικό δυναμικό σχετικά σταθερό, πολυδιάστατο, με τάσεις ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας, της μεταλλουργίας, της ναυπηγικής και της τσιμεντοβιομηχανίας, η οποία πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές του νέου αιώνα.

B.6. Η βιομηχανία

4η παράγραφος

Αίτια καθυστέρησης της
ανάπτυξης

Η βιομηχανία υπέφερε, όπως και άλλοι κλάδοι της οικονομίας, από την έλλειψη κεφαλαίων και τη διασπορά των υπαρχόντων σε πλήθος δραστηριοτήτων, από την ασφυκτικά περιορισμένη -εδαφικά και πληθυσμιακά- βάση οικονομικής εξάπλωσης, από την έλλειψη πρώτων υλών και τη χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών. Θα μπορούσε να προσθέσει κανείς στα παραπάνω την έλλειψη παιδείας τεχνικής αλλά και γενικής. Η ελλιπής κατάρτιση περιόριζε τη δυνατότητα εφαρμογής καινοτομιών και τη συνακόλουθη τεχνολογική εξέλιξη.

B.6. Η βιομηχανία

5^η παράγραφος

Μετά το 1912-1913
Αλλαγή δεδομένων
προβλήματα

Ούτε η προσάρτηση των Επτανήσων (1864) και της Θεσσαλίας (1881) άλλαξαν τις παραπάνω περιοριστικές συνθήκες. Η αλλαγή των δεδομένων ήρθε μετά το 1912-1913, με την ενσωμάτωση μεγάλων εκτάσεων και πληθυσμών. Και τότε όμως οι χρόνιες αδυναμίες της ελληνικής βιομηχανίας συνέχισαν να εμποδίζουν την ανάδειξή της σε κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας. Αδύναμη να αντέξει τον εξωτερικό ανταγωνισμό, η βιομηχανία παρέμεινε προσηλωμένη σε δευτερεύουσες δραστηριότητες, αναζητώντας τη σωτηρία της στην παρέμβαση του κράτους, με δασμολογικά ή άλλα ενισχυτικά μέτρα.

ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΒΙΟΥ

Στο πλαίσιο αυτής της δηλωμένης επιθυμίας για εκσυγχρονισμό, για επιτάχυνση της “προόδου”, μπορούμε να τοποθετήσουμε, και να κατανοήσουμε, τη βοήθεια που πρόσφερε το κράτος· βοήθεια που δεν πρέπει βέβαια να θεωρηθεί ως δράση συστηματική, συντονισμένη και οργανωμένη. Το κράτος είχε ήδη εκπληρώσει τις δικές του υποχρεώσεις στο θεσμικό επίπεδο. Είχε δηλαδή εξασφαλίσει τις απαραίτητες για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων θεσμικές προϋποθέσεις με την καθιέρωση της ατομικής ιδιοκτησίας, της ελευθερίας της επιχείρησης και της ελεύθερης κυκλοφορίας των συντελεστών της παραγωγής. Από κει και πέρα, και ανάλογα με τα αιτήματα που της απευθύνονται, η διοίκηση απαντά, μέσα στα περιθώρια των δυνατοτήτων της, με τη βραδύτητα μιας ασυγχρόνιστης ακόμα μηχανής και με τρόπο που αποκαλύπτει συχνά τις αντιφατικές απόψεις των αρμοδίων για το ρόλο του κράτους στην οικονομική ζωή.

Τέτοιες αντιφάσεις είναι έκδηλες, για παράδειγμα, στη στάση των υπευθύνων απέναντι στα προνόμια που ζητούν οι περισσότεροι επιχειρηματίες (είναι η περίπτωση των 12 σχεδίων). Οι αντιφάσεις αυτές αντικατοπτρίζουν τις αποκλίνουσες τάσεις που υπάρχουν στο εσωτερικό των ηγετικών ομάδων σχετικά με τη φύση του καθεστώτος που διαμορφώνεται εκείνη τη στιγμή· αντανακλούν επίσης τα ανταγωνιστικά ρεύματα του φιλελευθερισμού και του προστατευτισμού που αντιπαρατίθενται στην Ευρώπη την ίδια εποχή. Έτσι στα 1834, τον καιρό της Αντιβασιλείας, ενώ το ζητούμενο “μονοπώλιο” παραχωρείται καταρχήν στον Φεράλδι, οι αρχές φροντίζουν να του διευκρινίσουν ότι αφορά αποκλειστικά το είδος του εργοστασίου που έχει σκοπό να ιδρύσει και όχι τα ίδια τα προϊόντα. Ένα χρόνο αργότερα η πρώτη απάντηση του Όθωνα στον Δουρούτη είναι αρνητική, και με τρόπο κατηγορηματικό, όσον αφορά το ζητούμενο αποκλειστικό προνόμιο: “η ελευθέρα βιομηχανία (...) ηνωμένη με την ελευθέραν ιδιοκτησίαν και το αδέσμευτον εμπόριον, θέλει ανοίξει τας ανεξαντλήτους πηγάς του εθνικού πλούτου. Κάθε περιορισμός (...) αντιμάχεται παντάπασιν εις τας ορθάς αρχάς της Πολιτικής Οικονομίας”. Ωστόσο λίγους μήνες αργότερα ο τόνος θα αλλάξει και πάλι. Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σσ. 22-25

Πολλοί στο ελληνικό βασίλειο υποστήριζαν από νωρίς ότι η βιομηχανική ανάπτυξη είχε μεγάλη σημασία για ένα μικρό έθνος-κράτος σαν την Ελλάδα. Την άποψη αυτή υποστηρίζει αρθρογράφος σε εφημερίδα το 1841.

Σίγουρα, η βιομηχανία και οι διάφορες μορφές της εξασφαλίζουν την ευτυχία σ' ένα έθνος. Χωρίς τη βιομηχανία ένα έθνος δεν μπορεί να ευτυχήσει και να αυξήσει τις δυνάμεις του στη γη και στη θάλασσα. Αν δεν αναπτύξει τη βιομηχανία, ένα έθνος περιορίζεται μόνο στις φυσικές του δυνάμεις [...]. [Τα έθνη που δεν έχουν βιομηχανία] είναι μέσα στην πολιτική κοινωνία [...] ασήμαντα. Με άλλα λόγια εξαρτώνται από τα άλλα ισχυρότερα έθνη, που δεν έγιναν ισχυρά για τις φυσικές τους ομορφιές ή το ήπιο κλίμα τους ούτε για την εύφορη γη τους ή το μέγεθός τους ή για τα πολλά προϊόντα τους, αλλά μόνο γιατί αναπτύξανε τη βιομηχανία και το εμπόριο. Αυτά [...] [τα έθνη] έφτασαν πολύ ψηλά στη δόξα, στο μεγαλείο και στη λαμπρότητα με τον πλούτο που αποκτήσανε από τις διάφορες βιομηχανίες και από το εξωτερικό εμπόριο.

Σ. Β., «Αι βιομηχανίαι», εφημερίδα Αιών, 26 Φεβρουαρίου 1841

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση

Το 1837 ιδρύθηκε στην Αθήνα το «Σχολείο των Βιομηχάνων Τεχνών», που τα πρώτα χρόνια λειτούργησε σαν ένα σχολείο όπου:

▲ Το πρώτο κτίριο που στέγασε μέχρι το 1872 το «Σχολείο των Βιομηχάνων Τεχνών» στην Αθήνα.

[...] διδάσκονται τις Κυριακές και τις γιορτές όσοι θέλουν να μορφωθούν ως αρχιτεχνίτες (μάστορες) στην αρχιτεκτονική. Η διδασκαλία για όσους μαθητεύουν στο σχολείο αυτό θα είναι δωρεάν και θα επαναλαμβάνει τις γνώσεις που οι μαθητευόμενοι αποκτήσανε ήδη στα σχολεία. Οι μαθητές θα λύνουν προβλήματα, θα μαθαίνουν να σχεδιάζουν με απλές γραμμές κτίρια και κολόνες, θα μαθαίνουν τη βασική αριθμητική [...], θα μαθαίνουν στη γεωμετρία να μετρούν [...] απλές επιφάνειες και κανονικά σώματα. Διάταγμα για την εκπαίδευση στην αρχιτεκτονική,

Αθήνα 12 Ιανουαρίου 1837/Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Αργότερα το σχολείο αυτό πήρε διάφορες μορφές, μέχρι που τελικά έγινε, το 1914, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

ΘΕΜΑ 2

ΠΗΓΗ

Ένα ακόμη κριτήριο που πρέπει να εξεταστεί είναι η εξέλιξη της ολικής εργατικής δύναμης, που απασχολούσε η ελληνική βιομηχανία. Πρόκειται για τον ασφαλέστερο δείκτη της «ανταλλαγής εργασίας με χρήμα», το κατ' εξοχήν κριτήριο καπιταλιστικής ανάπτυξης. Και αυτό το στοιχείο δείχνει λοιπόν ότι αν συμβαίνει κάποιος μετασχηματισμός στην οικονομία της χώρας και στην κοινωνική της διάρθρωση, αυτός επέρχεται μετά το 1910 ή 1920. Πράγματι, ο αριθμός των εργατών, από 7.000 περίπου που είναι το 1875, εξελίσσεται σε 26.000 το 1911, σε 60.000 το 1920 και σε 190.000 το 1933. Αν μάλιστα αφαιρεθεί το σύνολο των 10-15.000 εργατών μεταλλείων, που μακροχρονίως παραμένει σχεδόν σταθερό, η εξέλιξη είναι ακόμα πιο ενδεικτική: από 10-14.000 βιομηχανικούς εργάτες το 1911 σε περίπου 45.000 το 1920 και 175.000 το 1933. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η σύγκριση της ολικής ιπποδύναμης που ήταν εγκατεστημένη στην Ελλάδα, με την αντίστοιχη εξέλιξη στο Βέλγιο. Γιατί πρόκειται για μια χώρα μικρή, η οποία όμως πέρασε το στάδιο του καπιταλιστικού μετασχηματισμού πολύ πριν από τη μεγάλη κρίση του 1873-1896. Στο Βέλγιο η εγκατεστημένη ιπποδύναμη ήταν 11.000 το 1830, 30.000 το 1838 και 66.000 το 1850, ενώ στην Ελλάδα ήταν περίπου 2.000 ίπποι εικοσιπέντε χρόνια αργότερα, το 1875, στο τέλος της περιόδου ακμής και όταν η μεγάλη ύφεση είχε ήδη εξαπλωθεί σε όλον τον κόσμο. Η ελληνική βιομηχανία έφτασε μόλις το 1920 στους 60.000 ίππους, δηλαδή στο επίπεδο που βρισκόταν το Βέλγιο το 1850, εβδομήντα χρόνια νωρίτερα. Και η εγκατεστημένη στην Ελλάδα ιπποδύναμη το 1909 δεν μπορεί να ήταν πολύ μεγαλύτερη από 10-12.000. Συμπερασματικά, το μόνο που μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα, είναι ότι η ελληνική βιομηχανία ήταν ουσιαστικά στην ίδια σχεδόν κατάσταση το 1890 και το 1900, στην οποία βρισκόταν και το 1864. Συγκριτικά με την αλματώδη πορεία της βιομηχανικής επανάστασης στη Δύση σε ολόκληρη

τη διάρκεια του 19ου αιώνα, η εξέλιξη της ελληνικής βιομηχανίας υπήρξε ασήμαντη και η κατάστασή της στις αρχές του 20ου μπορεί να χαρακτηριστεί πρωτόγονη. ...

1875- 1876	1883- 1889	1893- 1896	1907- 1910	1920	1928- 1929	1933-1936
100	104	91	101	197	189	Εξωτ. εμπόριο
100	116	146	221	884	1.085	1.151 Εργοστάσια
100	213	183		868	2.865	3.236 Ιπποδύναμη
100			103	201	374	632 Εργατ. δύναμη (γ)
		100	142(α)		361	463 Κεφάλαια πάγια
100	70	76	122	262(β)	369	465 Εμπ. στόλος (δ)
1.600	2.100	2.400	2.700	5.531	6.205	6.600 Πληθυσμός (ε)

(α) 1904· (β) 1915· (γ) εκτός μεταλλείων·

(δ) χωρητικότητα, χωρίς αναγωγή στον πληθυσμό· (ε) σε χιλιάδες άτομα.

Γ. Δερτιλή, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση (1880-1909),
σσ. 91-93

➡ Με βάση τα συγκριτικά στοιχεία που περιλαμβάνουν ο πίνακας και τα σχόλια που τον συνοδεύουν:

α) Ποιες ενδείξεις πιστοποιούνται και σε ποια συμπεράσματα οδηγείστε σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη μεταξύ 1885 και 1910 και στη δεκαετία 1910 και 1920;

β) Μπορεί η δεύτερη να θεωρηθεί ως φάση «απογείωσης της ελληνικής οικονομίας και του «αστικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας και γιατί;

B.7. Τα δημόσια έργα

2η παράγραφος

προβλήματα

Στις χερσαίες συγκοινωνίες αλλά και στα περισσότερα από τα δημόσια έργα που είχε ανάγκη η χώρα, η έλλειψη του ιδιωτικού ενδιαφέροντος ήταν δεδομένη, καθώς οι επενδύσεις στις βασικές αυτές υποδομές δεν ήταν ιδιαίτερα κερδοφόρες. Το κράτος είτε απ' ευθείας, είτε μέσω των δήμων, προσπάθησε να ξεπεράσει τις δυσκολίες αυτές με τις δικές του δυνάμεις. Η δραστηριότητα του ήταν μάλλον υποτονική, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1870, καθώς τα χρήματα έλειπαν και οι μέθοδοι που υιοθετήθηκαν δεν ήταν δημοφιλείς (για παράδειγμα, οι αγγαρείες των αγροτών στην κατασκευή δρόμων).

B.7. Τα δημόσια έργα

2η παράγραφος

Περίοδος 1830-1870

Κατάσταση
υποδομών

προβλήματα

Το 1830, οι υποδομές του ελληνικού κράτους ήταν ακόμη πρωτόγονες. Γέφυρες, αμαξιοί δρόμοι, λιμάνια, υδραγωγεία, δημόσια κτίρια, όλα όσα στηρίζουν την οικονομική και διοικητική λειτουργία του κράτους, είτε δεν υπήρχαν καθόλου, είτε βρίσκονταν σε κακή κατάσταση. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, ήταν απόλυτα φυσικό να στραφεί το ενδιαφέρον της διοίκησης προς την κατασκευή των απαραίτητων, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, έργων. Οι προθέσεις, που ήταν και στον τομέα αυτό πολύ καλές, προσέκρουσαν στις αντίξοες συνθήκες που επικρατούσαν, και ειδικότερα στην αδυναμία εξεύρεσης των αναγκαίων οικονομικών πόρων. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι το ελληνικό κράτος ξεκίνησε με ένα βαρύ δημοσιονομικό φορτίο, την εξυπηρέτηση δηλαδή των δανείων που είχαν συναφθεί στο εξωτερικό κατά τη διάρκεια του Αγώνα αλλά και αργότερα, στους δύσκολους καιρούς της κρατικής του συγκρότησης.

B.7. Τα δημόσια έργα

3η παράγραφος

Δεκαετία 1870

Πύκνωση οδικού
δικτύου

Πρωθητικοί και
κατασταλτικοί
παράγοντες

Η πύκνωση του οδικού δικτύου πέρασε στην πρώτη θέση των εθνικών και τοπικών προτεραιοτήτων προς το τέλος του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού. Η οικονομική ανάπτυξη, οι πιο γρήγοροι ρυθμοί αστικοποίησης, η δημιουργία των κεντρικών σιδηροδρομικών αξόνων και η ανάπτυξη του εσωτερικού εμπορίου ήταν παράγοντες που προώθησαν την κατασκευή οδικού δικτύου. Στους ανασταλτικούς παράγοντες θα πρέπει να συμπεριλάβουμε το μεγάλο κόστος της κατασκευής δρόμων σε ορεινά εδάφη αλλά και τον «ανταγωνισμό» των θαλάσσιων συγκοινωνιών που κυριαρχούσαν στις μεταφορές κοντά στα παράλια, δηλαδή σε πολύ μεγάλο τμήμα της χώρας.

B.7. Τα δημόσια έργα

4η παράγραφος

**Αποξηράνσεις
λιμνών και ελών**

Από τα υπόλοιπα δημόσια έργα το κυριότερο ήταν η αποξήρανση μεγάλων εκτάσεων που καλύπτονταν από νερά λιμνών και ελών. Πέρα από το γεγονός ότι η αποξήρανση έδινε πλούσια καλλιεργήσιμη γη, ήταν και ο μόνος τρόπος καταπολέμησης της ελονοσίας, της αρρώστιας που αποτελούσε μάστιγα για την αγροτική Ελλάδα ως τα μέσα του 20ού αιώνα. Πολλά αποστραγγιστικά έργα έγιναν στη χώρα, με πιο σημαντικό την αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας στη Βοιωτία.

B.7. Τα δημόσια έργα

5η παράγραφος

Διώρυγα Κορίνθου
και άλλα έργα

Εκτός από το σιδηροδρομικό δίκτυο, το μεγαλύτερο τεχνικό έργο που κατασκευάστηκε αυτήν την εποχή ήταν η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου. Το έργο ξεκίνησε το 1881 από μια υπερβολικά αισιόδοξη γαλλική τεχνική εταιρεία. Ύστερα από πολλές τεχνικές και οικονομικές περιπέτειες, το έργο ολοκληρώθηκε το 1893, βελτιώνοντας τους όρους της ναυσιπλοΐας, καθώς έκανε περιττό τον περίπλου της Πελοποννήσου. Επιπλέον, με τη διάνοιξη του πορθμού του Ευρίπου και την κατασκευή φάρων στις ακτές, η ναυσιπλοΐα ευνοήθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο αυτή.

► Οι δρόμοι που κατασκευάστηκαν στην Ελλάδα (1835–1870)

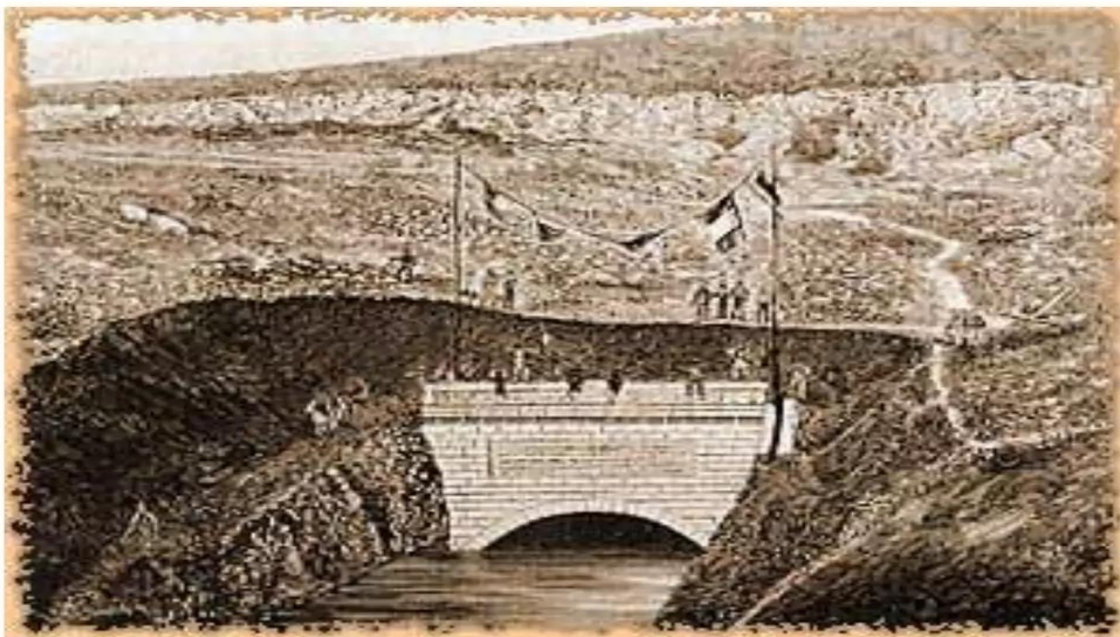

▲ Σχέδιο του 1900 που δείχνει τις εκτάσεις που δημιουργήθηκαν με την αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας. Η αποξήρανση, που ήταν σημαντικό έργο υποδομής, άρχισε το 1880 και δημιούργησε 240.000 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης. Παράλληλα εξαφάνισε μια σημαντική εστία μόλυνσης για τους ανθρώπους που ζούσαν στην περιοχή, που μέχρι τότε αρρώσταιναν συχνά από ελονοσία.

▲ Ανθισμένο κλαδί από το δέντρο κιγχόνη. Από το φλοιό του έπαιρναν το κινίνο, το μόνο γνωστό φάρμακο για τη μαλάρια (ελονοσία) μέχρι το 1940. Το κινίνο έκανε πιο ασφαλή τη ζωή των Ευρωπαίων στις αποικίες όπου το κλίμα ευνοούσε την ελονοσία.

▲ Η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας ήταν ένα από τα σημαντικότερα έργα που έγιναν στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα με πρωτοβουλία του κράτους.

▲ Την τρικουπική περίοδο πραγματοποιείται μια σειρά από μεγάλα δημόσια έργα που θα οδηγήσουν στη μελλοντική ανάπτυξη της χώρας. Εικόνα από την έναρξη των έργων στην Κωπαΐδα που θεωρούνταν ένα από τα σημαντικότερα έργα της εποχής.
© Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα.

<http://www.ime.gr/chronos/12/gr/general/gallery/204.html>

Τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου
(25 Ιουλ. 1893)

▲ «Τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου», πίνακας του Κωνσταντίνου Βολανάκη (1893). Η διώρυγα της Κορίνθου εγκαινιάστηκε το 1893 ύστερα από εργασίες που κράτησαν 11 χρόνια. Ήταν ένα από τα μεγάλα τεχνικά έργα της εποχής και βοήθησε ιδιαίτερα στη θαλάσσια συγκοινωνία, γιατί επιτράπηκε στα καράβια να περνούν πιο γρήγορα από το Αιγαίο στο Ιόνιο πέλαγος

▲ Χάρτης της παλαιάς και νέας θαλάσσιας οδού

«Τότε, το 1882, άρχισε να
διανοίγεται και η
διώρυγα
της Κορίνθου, που όταν
εγκαινιάσθηκε το 1893
περιόρισε στο μισό την
απόσταση από τον
Πειραιά ως τις ιταλικές
ακτές.» Ιστορία του
Ελληνικού Έθνους,

ΘΕΜΑ 1

ΠΗΓΗ 1

Ο Γουσταύος Εϊχτάλ, οπαδός του Γάλλου Σαιν Σιμόν που άφησε το Παρίσι και ήλθε στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 1833 για να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο ελληνικό λαό, κράτησε σημειώσεις για την οικονομικοκοινωνική κατάσταση των χωριών και πόλεων που επισκέφτηκε.... Σ' ένα του γράμμα μας δίνει πληροφορίες για την κατάσταση του Ναυπλίου, της τότε πρωτεύουσας της Ελλάδας:

«...Ποιο έθνος βρέθηκε ποτέ εις την σημερινήν κατάστασιν της Ελλάδος; Η γη (είναι) ακαλλιέργητη, ουδεμία βιομηχανία υπάρχει. Ούτε ένα εργοστάσιο. Ο χωρικός αγοράζει από τους ξένους το ψωμί του, τα λίγα ενδύματα, όσα έχει τα βόδια του, τα άλογά του, τα εργαλεία του, το ποτήρι του ως κι αυτές τις σανίδες του! Η τέτοια εισαγωγή από το εξωτερικό, μπορούσε μέχρι πινός να μην είναι τόσο κακό, μπορούσε μάλιστα να είναι καλό, εάν η γεωργία παρείχε βάση συναλλαγής. Αλλά και η γεωργία μένει νεκρή από έλλειψη μέσων...».

Συνεχίζοντας τις σημειώσεις του μας πληροφορεί για τον πληθυσμό, το κλίμα και για τους ελώδεις πυρετούς, που μαστίζουν όλη την περιοχή:

«Η επαρχία (Θηβών) περιέχει μόνο 15.000 ψυχές αδύνατο δε να θρέψη δεκαπλούν αριθμόν. Οι κάτοικοι εν γένει πτωχότατοι. Το κλίμα ευκρατέστατον. Εν τούτοις επικρατούν διαλείποντες πυρετοί, επιδημικοί, αποδιδόμενοι εις την μεγάλην του έτους ξηρασίας...».

Ο Εϊχτάλ ήταν αγνός φιλέλληνας, είχε θερμό ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας στην Ελλάδα. Όταν όμως μαθεύτηκε πως ήταν

σαινσιμονιστής, παύτηκε από την κρατική θέση στην οποία διορίστηκε και διώχτηκε από την Ελλάδα. Τις σημειώσεις του ημερολογίου του και τις επιστολές που έγραψε από την Ελλάδα τις μετέφρασε και τύπωσε ο Δ. Βικέλας (Διαλέξεις και Αναμνήσεις, Αθήνα 1893).

Γ. Κορδάτου, Ιστορία της Ελλάδας, σσ. 12-13

ΠΗΓΗ 2

Το έργο στο οποίο έστρεψε ιδιαίτερα στα χρόνια 1856-1859 την προσοχή της η κυβερνητική μέριμνα και που θα γινόταν περιώνυμο στις επόμενες δεκαετίες με τις περιπλοκές του, από οικονομικής απόψεως, ήταν η αποξήρανση της λίμνης της Κωπαΐδος. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1856, ύστερα από ένα χειμώνα παγετού, σπάνιου στα μετεωρολογικά χρονικά, επικράτησε τόσο μεγάλη ξηρασία που «επήνεγκεν τοσαύτην ελάττωσιν των υδάτων της Κωπαΐδος λίμνης, ώστε εφάνη σχεδόν αποξηρανθείσα». Το γεγονός αυτό έδωσε αφορμή στο να μπει σε ενέργεια ένα όνειρο όχι μόνο των γύρω κατοίκων, αλλά και των κυβερνήσεων. Είχαν προηγηθεί άλλωστε μελέτες Ελλήνων και ξένων ειδικών. Έτσι με την ευκαιρία της ξηρασίας του 1856 «εγένετο η κάθαρσις των κυριωτέρων φυσικών υπωρύγων από των εν αυταίς υλών, προβάσα εις υπόγειον μήκος 250 ως έγγιστα βασιλ. πήχεων ως και η κάθαρσις ενός των αρχαίων φρεάτων δια δραχμών 20.300». Το ποσό αυτό ήταν περισσότερο από το μισό του συνολικού ποσού που δαπανήθηκε από εγγειοβελτιωτικά έργα όλης της χώρας... Στα τέλη του 1858 ο Άγγλος Γουέμπστερ ήρθε σε διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση για το θέμα της αποξήρανσης της λίμνης. Υπολογίζοντας ότι με 150.000 λίρες στερλίνες θα κατάφερνε να αποπερατώσει το έργο, πρότεινε τους όρους του: Για μια πενταετία θα απολάμβανε αφορολόγητη εκμετάλλευση των γαιών της Κωπαΐδας και για 99 χρόνια θα διατηρούσε το προνόμιο της εκμετάλλευσης αυτής, με πληρωμή διπλής δεκάτης πάνω στα προϊόντα. Το έργο αυτό δεν πραγματοποιήθηκε τότε, γιατί ο Γουέμπστερ δεν κατάφερε να βρει τα σχετικά κεφάλαια στη χρηματαγορά του Λονδίνου...

ΔΑΠΑΝΕΣ ΓΙΑ ΕΓΓΕΙΟΒΕΛΤΙΩΤΙΚΑ ΕΡΓΑ
(Περίοδος 1856-1859)

Έτος	Ποσό σε δραχμές
1856	34.975,13
1857	23.238,94
1858	27.117,54
1859	59.843,94

Ι.Ε.Ε, τ. ΙΓ', σ. 175

➡ Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο των παραθεμάτων και με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις:

- α) Να διερευνήσετε τα αίτια που καθιστούσαν επιτακτική την αποξηράνση των ελών και λιμνών.
- β) Να παρουσιάσετε τις επιπτώσεις που είχε η ύπαρξή τους στην εθνική υγεία και οικονομία.
- γ) Να αναφέρετε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ολοκληρώθηκε το αποξηραντικό έργο της Κωπαΐδος και τους λόγους για τους οποίους καθυστέρησε.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

1η παράγραφος

Η σημασία του
σιδηροδρόμου

Η πιο χαρακτηριστική από τις αλλαγές που έφερε η βιομηχανική επανάσταση στα ανεπτυγμένα κράτη του 19ου αιώνα ήταν η εμφάνιση, η εξάπλωση και τελικά η κυριαρχία του σιδηροδρόμου στις χερσαίες μεταφορές. Το σιδηροδρομικό δίκτυο έλυνε το πρόβλημα της μεταφοράς μεγάλου όγκου προϊόντων με μικρό κόστος, σε αποστάσεις που μετριοούνταν πλέον στην κλίμακα κρατών και ηπείρων. Η βιομηχανική επανάσταση, η αύξηση της παραγωγής και η δημιουργία μεγάλων πόλεων δεν θα μπορούσαν να προχωρήσουν χωρίς αυτήν τη νέα δυνατότητα που εξασφάλιζε την τροφοδοσία των πόλεων με τρόφιμα, τα εργοστάσια με πρώτες ύλες και την αγορά με προϊόντα. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, δεν ήταν περίεργο που ο σιδηρόδρομος έγινε το σύμβολο των νέων καιρών και το συνώνυμο της ανάπτυξης κατά το 19ο αιώνα.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

2η παράγραφος

Περίοδος 1835-1880

Ανασταλτικοί
παράγοντες για τη
δημιουργία
σιδηροδρόμου

Στις μικρότερες και πιο καθυστερημένες οικονομικά χώρες, η απόκτηση σιδηροδρομικού δικτύου παρουσιάστηκε από πολύ νωρίς ως σημαντική προϋπόθεση για την είσοδο τους στο χώρο των ανεπτυγμένων κρατών. Οι σχετικές με την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου συζητήσεις άρχισαν στη χώρα μας λίγα μόλις χρόνια μετά την ανεξαρτησία της, ίσως το 1835. Ανυπέρβλητες όμως δυσκολίες περιόριζαν τις συζητήσεις αυτές για πολλές δεκαετίες στο χώρο των θεωρητικών αναλύσεων και των απλών επιθυμιών. Η κατασκευή της σιδηροδρομικής υποδομής ήταν ιδιαίτερα πολυέξοδη υπόθεση και απαιτούσε κεφάλαια που το μικρό ελληνικό κράτος δεν μπορούσε να εξοικονομήσει.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

2η παράγραφος

Περίοδος 1835-1880

Ανασταλτικοί
παράγοντες για τη
δημιουργία
σιδηροδρόμου

Από την άλλη μεριά, η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, επιχειρήσεων ή πιστωτικών ιδρυμάτων, προϋπέθετε ότι το προς κατασκευή δίκτυο θα ήταν αποδοτικό, θα εξασφάλιζε δηλαδή τη μεταφορά πρώτων υλών, ζωτικών για τη βιομηχανία, και καταναλωτικών αγαθών, που οι τοπικές αγορές θα ήταν σε θέση να απορροφήσουν. Στην Ελλάδα δεν υπήρχε ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Το ενδιαφέρον λοιπόν των ξένων ή των ομογενών επενδυτών παρέμενε πολύ μικρό. Επιπλέον, η γειτνίαση της θάλασσας, στις περισσότερες περιοχές της χώρας, δεν βοηθούσε τα πράγματα, καθώς οι θαλάσσιες μεταφορές περιόριζαν την αποδοτικότητα του σιδηροδρομικού δικτύου.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

3η παράγραφος

Γραμμή Αθηνών –
Πειραιώς

Περίοδος 1880-1909
Ευνοϊκές συνθήκες

Μέχρι τη δεκαετία του 1880 η μόνη σιδηροδρομική γραμμή που είχε κατασκευαστεί στην Ελλάδα ήταν αυτή που συνέδεε την Αθήνα με τον Πειραιά και είχε μήκος μόλις 9 χιλιομέτρων. Αλλά και αυτή χρειάστηκε δώδεκα χρόνια και πολλές περιπέτειες για να κατασκευαστεί. Όλες οι υπόλοιπες περί σιδηροδρόμου διακηρύξεις και τα φιλόδοξα σχέδια παρέμεναν ανεφάρμοστα, καθώς η υλοποίησή τους συγκινούσε μόνο αμφίβολης αξιοπιστίας κερδοσκόπους. Οι γενικότερες αλλαγές όμως, που προοδευτικά μετέβαλαν τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας ως το 1881, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για υλοποίηση των σχεδίων κατασκευής σιδηροδρομικού δικτύου.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

3η παράγραφος

Περίοδος 1880-1909
Ευνοϊκές συνθήκες

Την ίδια περίπου εποχή, γύρω από τη χώρα, προχωρούσε η κατασκευή μεγάλων συγκοινωνιακών αξόνων που συνέδεαν την Κεντρική Ευρώπη με την Κωνσταντινούπολη, τη Μικρά Ασία και την Ανατολή ως την Ινδία. Η σύνδεση της Ευρώπης με την Ανατολή γινόταν και ατμοπλοϊκά από το Πρίντεζι της Ιταλίας προς το Σουέζ και τον Ινδικό Ωκεανό. Οι ελληνικές κυβερνήσεις (με πρωθυπουργό τον Τρικούπη, κυρίως) έκριναν ότι οι ελληνικές συγκοινωνιακές υποδομές έπρεπε ταχύτατα να προωθηθούν, ώστε να συνδεθεί η χώρα με τους διεθνείς άξονες.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

4η παράγραφος

Η κατασκευή του
σιδηροδρομικού
δικτύου
(1880-1909)

προβλήματα

Το σιδηροδρομικό δίκτυο της Ελλάδας ολοκληρώθηκε σε τρεις περίπου δεκαετίες, από το 1880 και μετά. Η μεγάλη ώθηση δόθηκε στις πρώτες πρωθυπουργίες του Χαρίλαου Τρικούπη (1882-1892), οπότε και κατασκευάστηκαν 900 χιλιόμετρα σιδηροδρομικής γραμμής. Τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος επιβράδυναν την κατασκευή του έργου στη δεκαετία του 1890 και το δίκτυο ολοκληρώθηκε μόλις το 1909. Στο μεγαλύτερο τμήμα του το δίκτυο ήταν μετρικό, με γραμμές πλάτους ενός μόνο μέτρου, τη στιγμή που οι διεθνείς προδιαγραφές προέβλεπαν γραμμές πλάτους 1,56 μέτρων. Αυτό σημαίνει ότι το δίκτυο σχεδιάστηκε για να εξυπηρετεί τοπικές κυρίως ανάγκες, χωρίς φιλοδοξίες να αποτελέσει τμήμα του διεθνούς δικτύου.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

5η παράγραφος

Χρηματοδότηση

Προβλήματα

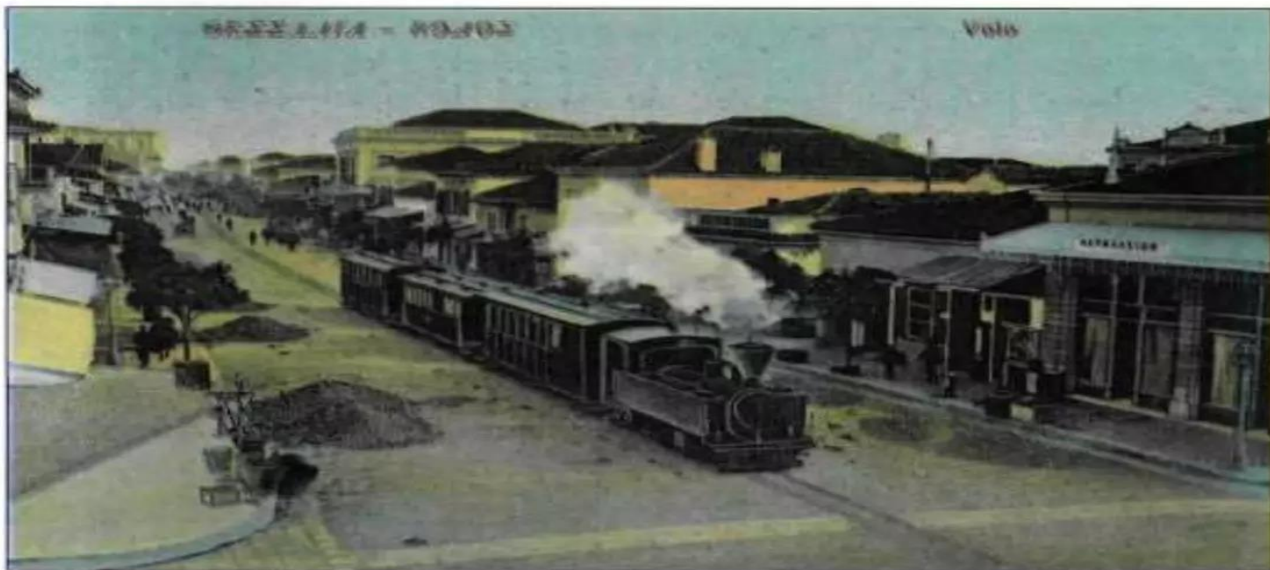
Το κράτος ανέλαβε το μεγαλύτερο μέρος του κόστους του έργου και επωμίστηκε το μεγαλύτερο μέρος του δανεισμού, που έγινε κυρίως από ξένα πιστωτικά ιδρύματα. Οι ιδιώτες συμμετείχαν με μικρότερο ποσοστό (περίπου 30%), σ' ένα έργο του οποίου η αποδοτικότητα ήταν πολύ αμφίβολη. Πραγματικά, το σιδηροδρομικό δίκτυο κλήθηκε να εξυπηρετήσει τη διακίνηση αγροτικών κυρίως προϊόντων και από την αρχή της λειτουργίας του παρουσίαζε σοβαρή υστέρηση στα έσοδά του σε σχέση με τους αισιόδοξους υπολογισμούς που οδήγησαν στη δημιουργία του. Το γεγονός αυτό οδήγησε και στη διακοπή των περαιτέρω επενδύσεων στο χώρο του σιδηροδρόμου.

B.8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

6η παράγραφος

Αξιολόγηση
(από 4^η παράγραφο)

Το κράτος ανέλαβε το μεγαλύτερο μέρος του κόστους του έργου και επωμίστηκε το μεγαλύτερο μέρος του δανεισμού, που έγινε κυρίως από ξένα πιστωτικά ιδρύματα. Οι ιδιώτες συμμετείχαν με μικρότερο ποσοστό (περίπου 30%), σ' ένα έργο του οποίου η αποδοτικότητα ήταν πολύ αμφίβολη. Πραγματικά, το σιδηροδρομικό δίκτυο κλήθηκε να εξυπηρετήσει τη διακίνηση αγροτικών κυρίως προϊόντων και από την αρχή της λειτουργίας του παρουσίαζε σοβαρή υστέρηση στα έσοδά του σε σχέση με τους αισιόδοξους υπολογισμούς που οδήγησαν στη δημιουργία του. Το γεγονός αυτό οδήγησε και στη διακοπή των περαιτέρω επενδύσεων στο χώρο του σιδηροδρόμου.

◀ Αμαξοστοιχία στο
σιδηροδρομικό σταθμό Βόλου
(από καρτ-ποστάλ της εποχής)

► Κόσμος συγκεντρωμένος σε
σιδηροδρομικό σταθμό. Δεκαετία
1880. Την περίοδο 1869-1909
κατασκευάστηκαν οι
σιδηροδρομικές γραμμές στην
Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα
και στη Θεσσαλία. Οι ίδιες
σιδηροδρομικές γραμμές υπάρχουν
μέχρι σήμερα.

ΘΕΜΑ2 ΠΗΓΗ 1

Οι σιδηρόδρομοι είναι μέσον ή όργανον μεταφοράς, και όπως παν όργανον πρέπει να ήναι ανάλογον και σύμμετρον προς τον σκοπόν του όπως ήναι χρήσιμον, ούτω και οι σιδηρόδρομοι, ίνα ώσι χρήσιμοι, πρέπει ν' αποφέρωσι τουλάχιστον τα της εκμεταλλεύσεώς των, ως και τον τόκον και το χρεωλύσιον των δαπανηθέντων κεφαλαίων. Α. Ν. Βερναρδάκη, Περί του εν Ελλάδι Εμπορίου, σ. 366

ΠΗΓΗ 2

Η κατασκευή σιδηροδρόμων – Αποτίμηση

Τα δημόσια έργα και κυρίως η κατασκευή σιδηροδρόμων δε φαίνεται να απέδωσαν ή τουλάχιστον δεν επιτέλεσαν το σκοπό για τον οποίο εκτελέστηκαν. Αν επιχειρήσουμε μια πρώτη αποτίμηση, θα διαπιστώσουμε ότι τα δημόσια έργα, κυρίως όμως η κατασκευή σιδηροδρόμων στις προηγμένες χώρες (στο τρίτο τέταρτο του 19ου αιώνα) λειτούργησαν ως παράγοντες καπιταλιστικού μετασχηματισμού, περισσότερο με τις παρενέργειες που είχαν στην εκβιομηχάνιση παρά με τις ωφέλειες στις μεταφορές. Στην Ελλάδα όμως, το μεγαλύτερο μέρος των πρώτων υλών εισαγόταν αυτούσιο, εξαιτίας της ανύπαρκτης βιομηχανίας κατασκευής δικτύου, τροχαίου υλικού κ.ο.κ. Ακόμα και οι τεχνικοί ήταν Γάλλοι και Ελβετοί. Παράλληλα, τα έσοδα των σιδηροδρομικών εταιρειών παραμένουν σχεδόν στάσιμα: 7.500 δρχ. ετησίως κατά χιλιόμετρο το 1884, 82.00 δρχ. το 1895, 9.000 το 1900, και 8.700, και 8.700 το 1910. Ακόμα και η πιο (και μόνη) αποδοτική γραμμή του δικτύου Αθηνών-Πειραιώς αντλούσε μεγάλο μέρος των εσόδων της από τα δημόσια λουτρά και τις άλλες ιδιόκτητες εγκαταστάσεις της στο Φάληρο. Τέλος θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο σχεδιασμός του σιδηροδρομικού δικτύου εξυπηρετούσε κυρίως παράλιες περιοχές και αναπόφευκτα ανταγωνίστηκε την ελληνική ναυτιλία, σε μια περίοδο οξύτατης κρίσης και ανταγωνισμού των παγκόσμιων ναυτικών μεταφορών. Σύμφωνα με τον Γ. Δερτιλή, η υποτιθέμενη ένδειξη του καπιταλιστικού μετασχηματισμού της χώρας, με την κατασκευή των σιδηροδρόμων, απλώς συνετέλεσε σε μια βαρύτατη αύξηση της ξένης οικονομικής κυριαρχίας με μέσο το δημόσιο χρέος και, τέλος, στην πτώχευση του 1893.

Σ. Τζόκα, Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα. Υπανάπτυξη ή Εξαρτημένη Ανάπτυξη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σσ. 26-27.

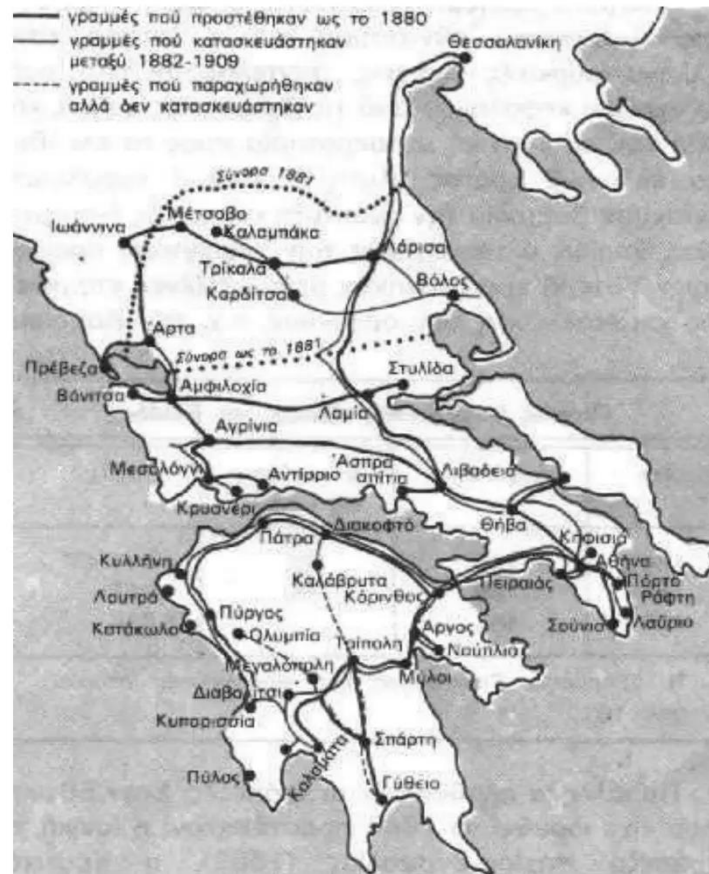
ΠΗΓΗ 3

Οι προθέσεις και τα αποτελέσματα της σιδηροδρομικής προσπάθειας ΕΙΚΟΝΑ

Λ. Παπαγιαννάκη, Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι 1882-40, Αθήνα 1982

[Πηγή: Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909), Β' τάξη Ενιαίου Λυκείου, σ. 283]

➡ Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο των πηγών και τις σχετικές πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, να εξηγήσετε γιατί «το σιδηροδρομικό δίκτυο (της Ελλάδας) δεν κατάφερε να εκπληρώσει τις αναπτυξιακές προσδοκίες που στηρίχθηκαν πάνω του».

B.9. Τα εθνικά δάνεια

1η παράγραφος

1824-1861

Τα πρώτα δάνεια

Από τα χρόνια της Επανάστασης, ο δανεισμός υπήρξε μία σημαντική παράμετρος της λειτουργίας του ελληνικού κράτους. Αυτό ήταν φυσικό για ένα κράτος που ξεκινούσε από το μηδέν και δεν κληρονόμησε από το προηγούμενο καθεστώς οργανωμένο δημοσιονομικό σύστημα. Είναι γνωστές οι περιπέτειες των δανείων του Αγώνα στη χρηματαγορά του Λονδίνου καθώς και η σύναψη νέων δανείων, που συνόδευσε την άφιξη των Βαυαρών το 1832. Οι Οθωνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν την αποπληρωμή των επαναστατικών δανείων, γεγονός που απομόνωσε τη χώρα από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές ως το 1861.

Β.9. Τα εθνικά δάνεια

2η παράγραφος

1861-1893

Διόγκωση
δανεισμού

Η αλλαγή των ρυθμών ανάπτυξης από τη δεκαετία του 1860 και μετά, οδήγησε αναγκαστικά σε νέο δανεισμό. Οι περιορισμένοι πόροι της χώρας, σε συνδυασμό με τα έκτακτα έξοδα που επέβαλαν οι διαρκείς εθνικές κρίσεις, καθιστούσαν αδύνατη την εξοικονόμηση κεφαλαίων για δημόσιες επενδύσεις. Ο εξωτερικός δανεισμός διογκώθηκε κατά τη δεκαετία του 1880, και μέσα σε λίγα μόλις χρόνια η χώρα βρέθηκε να οφείλει ποσά πολλαπλάσια του ετήσιου προϋπολογισμού της.

Πίνακας 6

Τα κυριότερα δάνεια από το εξωτερικό
κατά την περίοδο 1880-1892

ΕΤΟΣ	ΑΙΤΙΑ	ΠΟΣΟ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΣΟΔΑ
1880	Κάλυψη ελλειμμάτων 1877-1880	120.000.000	-
1883	-	-	58.000.000
1884	-	100.000.000	-
1887	Μονοπωλίων	185.000.000	176.000.000
1889	-	30.000.000	-
1889	-	125.000.000	-
1890	Σιδηροδρόμων	45.000.000	123.000.000
1891	Σιδηροδρόμων	15.000.000	-
1892	Εθνικών δρόμων	20.000.000	-
Συνολικό χρέος 1892		818.500.000	-

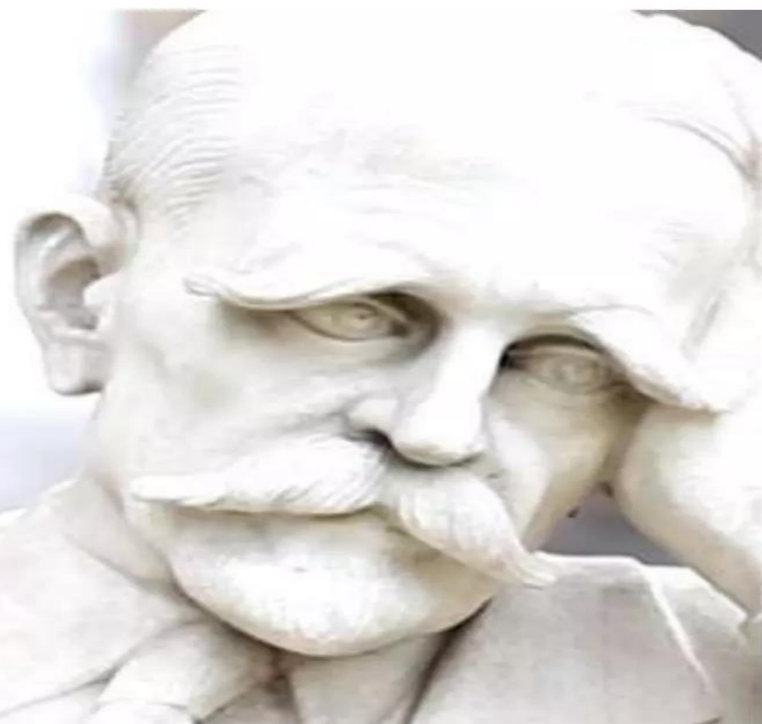
B.9. Τα εθνικά δάνεια

3η παράγραφος

**Αξιοποίηση
δανείων**

Το μεγαλύτερο μέρος των δανείων αυτών χρησίμευσε για την κάλυψη των τρεχόντων ελλειμμάτων των εθνικών προϋπολογισμών, καθώς και των δαπανών των στρατιωτικών κινητοποιήσεων (του 1877-1880 και του 1885-1886) και των εξοπλισμών (26.000.000 δραχμές από τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για τη ναυπήγηση τριών θωρηκτών το 1889). Επίσης μεγάλα ποσά διατέθηκαν για την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων. Μικρό μέρος απέμενε για παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα, ποσό όμως απαραίτητο, χωρίς το οποίο τα έργα αυτά δεν θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν.

DEBT Ocracy

▲ «Ο τρέχων κατόπιν του ισοζυγίου και μη φθόνων ποτέ αυτού». Γελοιογραφία από την εφημερίδα «Νέος Αριστοφάνης», που σατιρίζει την προσπάθεια του Τρικούπη να καλύψει το δημόσιο έλλειμμα. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

ΘΕΜΑ 1 Δάνεια

Ο Α. Συγγρός είχε κινητοποιήσει συστηματικά για την διευκόλυνση των Ελλήνων που επιθυμούσαν να αγοράσουν ελληνικά χρεώγραφα του εξωτερικού, τόσο την Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, όσο και την περίφημη Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως. Και πραγματικά, πολλοί ήταν εκείνοι που, μολονότι Έλληνες, προτιμούσαν να δανείζονται στο ελληνικό κράτος από τα χρηματιστήρια του εξωτερικού ως αλλοδαποί σύμφωνα με τους κανόνες της διεθνούς χρηματαγοράς, παρά ως ημεδαποί σύμφωνα με τους εγχώριους κανόνες. Αυτό εξηγείται από το ότι οι εγγυήσεις που πρόσφερε ο Τρικούπης στους αλλοδαπούς δανειστές ήταν ασύγκριτα ανώτερες από εκείνες που πρόσφερε προς τους εγχώριους.

Έτσι, κατά τον Άγγλο εμπειρογνώμονα Εδ. Λώ, το 1892 βρίσκονταν στα χέρια Ελλήνων της ημεδαπής, ελληνικά χρεώγραφα του εξωτερικού αξίας περίπου 60-80.000.000 χρ. φρ. Επιπλέον θα έπρεπε να προστεθούν τα χρεώγραφα που κατείχαν οι Έλληνες του εξωτερικού. Κατά τον Α. Ανδρεάδη, η συνολική αξία των χρεωγράφων που βρίσκονταν σε χέρια Ελλήνων ήταν ίση με 15% του συνολικού ποσού των δανείων ενώ κατ' άλλους το ποσοστό αυτό έφθανε στην πραγματικότητα ως 30%.

Η υπηρεσία του δημοσίου χρέους απορροφούσε ένα συνεχώς αυξανόμενο ποσό (σε εκ. δρχ.)

1861	1,2
1875	7,7
1877	8,5
1879	17,3
1881	20,3
1890	44,0
1892	55,0

Είναι προφανές ότι το δάνειο του εξωτερικού έγιναν τελικά ένας παράγοντας που συνέβαλε στη διεύρυνση (και όχι στην κάλυψη) του ελλείμματος και μέσω αυτής στην οικονομική χρεωκοπία του 1893. Με άλλα λόγια, τα δάνεια αντί να αναστείλουν την πτώχευση, την επέσπευσαν. Όμως από την άλλη πλευρά, ο Τρικούπης, χάρη στα δάνεια, πέτυχε κατά την «τρελή δεκαετία» (κατά την έκφραση του Thery), 1882-1892, να έχει στη διάθεσή του όλα τα απαιτούμενα χρηματοδοτικά μέσα ...

«Ακατανόητον μου φαίνεται πως μέχρι του 1890, οι ξένοι κεφαλαιούχοι εδείχθησαν τόσον πρόθυμοι να μας δανείσωσι τοσαύτα εκατομμύρια», γράφει ο Α. Ανδρεάδης. Πραγματικά, απορεί κανείς τι είδους εμπιστοσύνη ήταν αυτή που έδειχναν οι κύκλοι του κεφαλαίου σε ένα κράτος που είχε επανειλημμένα πτωχεύσει στο παρελθόν, που δεν παρουσίαζε καμιά οικονομική σταθερότητα προτιμήσεως των Ευρωπαίων υπέρ της οθωμανικής ακεραιότητας. Ο ίδιος ο Ανδρεάδης επικαλείται τρεις λόγους στην προσπάθειά του να εξηγήσει αυτό το «παράδοξο». Κατά πρώτο, αναφέρει την εμπιστοσύνη των ξένων προς τον Τρικούπη ... Και τέλος, ο ίδιος αναφέρει τον τρίτο λόγο, ο οποίος στην ουσία είναι και ο μοναδικός: «οι Ευρωπαίοι κεφαλαιούχοι παρεκινήθησαν να μας δανείσωσι τα εκατομμύρια των λόγω των επικρατούντων εκεί χαμηλών τόκων».

Έτσι, ο τόκος των δανείων ήταν σχετικά χαμηλός, γιατί την ίδια εποχή στην Ευρώπη ήταν κατά 4 με 5 φορές χαμηλότερος. Εξάλλου οι δανειστές, εκμεταλλευόμενοι την ανάγκη για κεφάλαια του ελληνικού κράτους, δέχονταν βέβαια μια μακροχρόνια διορία χρεωλυσίας (75-100 έτη), αλλά επέβαλλαν και μια τιμή εκδόσεως εξαιρετικά χαμηλή. Αποτέλεσμα ήταν ότι οι δανειστές με φαινομενικό τόκο 5% στην πραγματικότητα αποκαθιστούν το αρχικό τους κεφάλαιο σε λιγότερο από 10 χρόνια και τα συνεχιζόμενα τοκοχρεωλύσια ήταν γι' αυτούς καθαρό κέρδος.

Β.10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

1η παράγραφος

Πτώχευση 1893

Αίτια επιβολής ΔΟΕ

Κατά το έτος 1893 η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία να εξυπηρετήσει τα τοκοχρεολύσια των εξωτερικών της δανείων και ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χρέους της. Η «πτώχευση», όπως χαρακτηρίστηκε, δεν ήταν ασυνήθιστη επιλογή των φτωχότερων κρατών, στην Ελλάδα όμως της εποχής εκείνης είχε μεγάλο πολιτικό κόστος. Οι διαπραγματεύσεις με τις πιστώτριες χώρες συνεχίστηκαν μέχρι τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Η ήττα του ελληνικού στρατού και η υποχρέωση της Ελλάδας να καταβάλει υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία έθεσαν το ζήτημα σε νέες βάσεις.

Β.10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

2η παράγραφος

Διεθνής
Οικονομικός
Έλεγχος (ΔΟΕ)
Χώρες
Ελεγχόμενα έσοδα

Τα οικονομικά του ελληνικού κράτους οδηγήθηκαν σε καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ). Εκπρόσωποι **έξι** δυνάμεων (**Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία**) ανέλαβαν τη διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων. Επρόκειτο για τα έσοδα των **μονοπωλίων αλατιού, φωτιστικού πετρελαίου, σπίρτων, παιγνιόχαρτων, χαρτιού σιγαρέτων, τα έσοδα από την εξόρυξη της σμύριδας της Νάξου, το φόρο καπνού, τα λιμενικά δικαιώματα του Πειραιά, το φόρο χαρτοσήμου** κ.λπ. Το ύψος αυτών των εσόδων ανερχόταν σε **28.000.000 έως 30.000.000 δραχμές**.

Β.10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

3η παράγραφος

Στόχοι ΔΟΕ

Στόχος αυτής της υποχρεωτικής διαχείρισης ήταν η εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, δηλαδή η καταβολή της πολεμικής αποζημίωσης ύψους 92.000.000 δραχμών και η εξυπηρέτηση των άλλων δανείων. Η διεθνής επιτροπή, που ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1898, αντιμετώπισε τις τρέχουσες ανάγκες με ένα μεγάλο δάνειο, που χορηγήθηκε με την εγγύηση των Δυνάμεων. Στη συνέχεια, εκτός από το βασικό της ρόλο, δηλαδή την εξασφάλιση της αποπληρωμής των δανείων, λειτούργησε επιπρόσθετα ως τεχνικό συμβουλευτικό σώμα, συμβάλλοντας γενικότερα στη βελτίωση των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας.

Β.10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

4η παράγραφος

Αποτελέσματα ΔΟΕ

Τα αποτελέσματα ήταν θετικά και έγιναν ορατά λίγα χρόνια αργότερα. Η εγγύηση των Δυνάμεων αύξησε την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους, ενώ ο έλεγχος απάλλαξε τους δημοσιονομικούς μηχανισμούς από δυσλειτουργίες του παρελθόντος. Το 1910, παρά τα προβλήματα στο εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών εξαιτίας της σταφιδικής κρίσης και παρά το γεγονός ότι η αποπληρωμή των δανείων εξακολουθούσε να απορροφά το 1/3 των εθνικών εσόδων, τα δημόσια οικονομικά μπορούσαν να χαρακτηριστούν υγιή, οι προϋπολογισμοί ήταν ελαφρώς πλεονασματικοί και οι οικονομικές δυνατότητες του κράτους σαφώς αυξημένες. Αυτή η θετική εξέλιξη επέτρεψε τις μεταρρυθμίσεις των πρώτων κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου, την πολεμική προετοιμασία και τη συμμετοχή στους Βαλκανικούς πολέμους, χωρίς τις δραματικές επιπτώσεις που είχαν στο οικονομικό πεδίο οι πολεμικές κινητοποιήσεις του παρελθόντος.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης ως πρωθυπουργός της Ελλάδας προσπαθεί να συνεργαστεί με τις Ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις, από τις οποίες, εκτός από την τεχνογνωσία τους, που την εκμεταλλεύεται για την ανάπτυξη της χώρας μετακαλώντας κυρίως Γάλλους ειδικούς για την εκπαίδευση του στρατού ή για μεγάλα τεχνικά έργα (διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, ίδρυση «Σιδηροδρόμων Πειραιώς-Αθηνών-Πελοποννήσου»-Σ.Π.Α.Π. και Αθηνών-Λάρισας), ζητά και την οικονομική ενίσχυσή τους. Τα δάνεια της Ελλάδας από τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις σχολιάζει ο γελοιογράφος με τον Τρικούπη να προσπαθεί να αρπάξει όσα εκατομμύρια καταστεί δυνατό, σαν να έχει πιστέψει πως, αφού τον εμπιστεύονται, έχει βρει την ...«κότα με τα χρυσά αυγά»!

Η Ευρώπη, όμως, όπως μπορεί να δει καθένας, δεν είναι διατεθειμένη να του παραχωρεί αφειδώς τα ...χρυσά αυγά της, αλλά, όπως η κλώσσα, προστατεύει το χρήμα της από τη δανειολήπτρια Ελλάδα με την καταρρέουσα οικονομία. Τα μεγαλεπήβολα αναπτυξιακά έργα των κυβερνήσεων του Τρικούπη σε συνδυασμό με τις αρνητικές εθνικές, κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες (για παράδειγμα η κατασπατάληση του δημοσίου χρήματος από το αντίπαλο κόμμα του Δηλιγιάννη, όταν αναλάμβανε την κυβέρνηση την εποχή εκείνη), θα οδηγήσουν τη χώρα στην εθνική χρεοκοπία του 1893. Ας παρατηρήσουμε επιπλέον πως ο Τρικούπης πλησιάζει τις ισχυρές χώρες έχοντας βγάλει το καπέλο του δείχνοντας σεβασμό προς αυτές και αναγνωρίζοντας την ανωτερότητά τους.

➡ **Παρατηρήστε τις παρακάτω γελοιογραφίες που παρουσιάζουν τον Χαρίλαο Τρικούπη και σχολιάστε τα αντίστοιχα μηνύματα των γελοιογράφων.**

Πηγή: <http://users.sch.gr/pchaloul/geloioigrafies.htm>

➡ Ποια προβλήματα της Ελλάδας έφερε η πολιτική του Θεόδωρου Δηλιγιάννη σύμφωνα με την παρακάτω γελοιογραφία;

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης θέτοντας πρωταρχικό στόχο της πολιτικής του την απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών εδαφών, χωρίς κατάλληλη στρατιωτική προετοιμασία, παρέσυρε τη χώρα στον ατυχή πόλεμο του 1897 που κατέληξε σε ταπεινωτική ήττα από την Τουρκία και ακόμα πιο ταπεινωτική σχέση με τις Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, από τις οποίες ζήτησε δάνεια η ήδη καταχρεωμένη Ελλάδα, ώστε να αποδώσει στην Τουρκία την ορισθείσα πολεμική αποζημίωση. Στη γελοιογραφία ο Δηλιγιάννης κωμικά ντυμένος με στρατιωτική στολή ευρωπαϊκού και όχι ελληνικού στυλ, που δείχνει την εξάρτησή του από την Ευρώπη, φέροντας πλήθος παράσημα και επίσημες κορδέλες, περήφανος για τα ...προβλήματα που φόρτωσε στην ταλαίπωρη τη χώρα του!

Μπορούσε να σηκώσει η Ελλάδα το βάρος του διαχειριστικού Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου που της επιβλήθηκε επί των εσόδων των πολλών κρατικών μονοπωλίων («αιώνια μονοπώλεια» (*sic*), όπως ανορθόγραφα αναγράφεται στη γελοιογραφία αντί μονοπώλια, «ΚΑΠΝΟΥ, ΣΤΑΦΙΔΟΣ, ΑΡΤΟΥ, ΟΙΝΟΥ, ΚΡΕΑΤΟΣ, ΕΛΑΙΟΣ (*sic*, ανορθόγραφα πάλι, αντί ελαίου)»); Ο Δηλιγιάννης που ο ίδιος είχε κατασπαταλήσει το δημόσιο χρήμα, φαίνεται να νομίζει πως είναι δυνατό να βγει από την κρίση, η Ελλάδα όμως δεν είναι καθόλου αισιόδοξη! Στις πλάτες της προσωποποιημένης Ελλάδας φορτώνει υπέρογκα βάρη κι εκείνη, ρακένδυτη από τα πολλαπλά προβλήματα, οικονομικά-κοινωνικά-πολιτικά, στενάζει και της έχει απομείνει η παλιά της δόξα, ως ενθύμιο, συμβολικά με το στέμμα στο άθλιο κεφάλι!

Πηγή: <http://users.sch.gr/pchaloul/geloioigrafies.htm>

Οι εξωτερικές και οικονομικές περιπέτειες, που προκλήθηκαν από την έναλλαγή στην εξουσία των δύο κομμάτων, τρικυνητικού και δηλγισαντικού, οδήγησαν τμήμα της κοινής γνώμης σε απογοήτευση προς την κυβερνητική πολιτική και των δύο. Έπα-

νω: η Έλλάς, προσωποποιημένη σε γελοιογραφία που δημοσιεύτηκε στο «Νέο Αριστοφάνη», επεκρίνεται τους αρχηγούς και των δύο κομμάτων για την πολιτική τους (*Αθήνα, Έθνικό Ιστορικό Μουσείο).

ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ 2005

ΘΕΜΑ Β1

Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που ακολουθεί και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε **το στόχο και τα αποτελέσματα του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) που επιβλήθηκε στην Ελλάδα το 1898.**

«Αποτέλεσμα του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 υπήρξε και η επιβολή στην Ελλάδα Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου ...

Η Ελληνική κυβέρνηση μετά την ήττα, τον Ιούλιο του 1897, κατέβαλε ύστατες προσπάθειες να συμβιβαστεί με τους δανειστές και να αποτρέψει τον έλεγχο. Πρώτα ο διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας Στ. Στρέιτ και στη συνέχεια ο Ανδρ. Συγγρός ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των ομολογιούχων, αλλά χωρίς επιτυχία ...

Η επίσημη ονομασία του οργανισμού, που ουσιαστικά ανέλαβε τη διαχείριση της Ελληνικής οικονομίας ήταν αρχικά Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου. Ο όρος αυτός αντικαταστάθηκε ύστερα από ένα χρόνο με τον όρο Διεθνής Οικονομική Επιτροπή (Δ.Ο.Ε.) αλλά στη συνείδηση όλων και στην ιστορία έμεινε η λέξη Έλεγχος, γιατί αυτό ήταν στην πραγματικότητα ...

Ο οικονομικός έλεγχος που επιβλήθηκε στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα βαρύς, αλλά αποβλέποντας πάντα στο συμφέρον των ομολογιούχων, είχε και ορισμένες ευνοϊκές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Ο νόμος ΒΦΙΘ' (σημ.: σχετικός νόμος που ψηφίστηκε από την ελληνική κυβέρνηση στις 21 Φεβρουαρίου 1898 και αφορά στην ίδρυση του Δ.Ο.Ε.) περιείχε διατάξεις που περιορίζαν την αναγκαστική κυκλοφορία και έτσι βοηθούσαν τη νομισματική σταθερότητα και τη βελτίωση της εσωτερικής αξίας της δραχμής. Επίσης με τον έλεγχο εμπεδώθηκε η ελληνική πίστη, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συνάψεως νέων δανείων, που τα χρειάστηκε η Ελλάδα στα χρόνια που ακολούθησαν».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΔ', σσ. 164-165

Η πτώχευση του 1893

Κατά το έτος 1893 η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία να εξυπηρετήσει τα τοκοχρεολύσια των εξωτερικών της δανείων και ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χρέους της. Η «πτώχευση», όπως χαρακτηρίστηκε, δεν ήταν ασυνήθιστη επιλογή των φτωχότερων κρατών, στην Ελλάδα όμως της εποχής εκείνης είχε μεγάλο πολιτικό κόστος. Οι διαπραγματεύσεις με τις πιστώτριες χώρες συνεχίστηκαν μέχρι τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

Τα οικονομικά του ελληνικού κράτους, το 1898, οδηγήθηκαν σε καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ). Εκπρόσωποι έξι δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία) ανέλαβαν τη διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων. Επρόκειτο για τα έσοδα των μονοπωλίων αλατιού, φωτιστικού πετρελαίου, σπίρτων, παιγνιόχαρτων, χαρτιού σιγαρέτων, τα έσοδα από την εξόρυξη της σμύριδας της Νάξου, το φόρο καπνού, τα λιμενικά δικαιώματα του Πειραιά, το φόρο χαρτοσήμου κ.λπ. Το ύψος αυτών των εσόδων ανερχόταν σε 28.000.000 έως 30.000.000 δραχμές. *(Στόχος αυτής της υποχρεωτικής διαχείρισης ήταν η εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, δηλαδή η καταβολή της πολεμικής αποζημίωσης ύψους 92.000.000 δραχμών και η εξυπηρέτηση των άλλων δανείων. Η διεθνής επιτροπή, που